گۆڤاری
زانکۆی ڕاپەڕین

گۆڤارێکی ئەکادیمیە
زانکۆی ڕاپەڕین دەریدەکات

سەرنووسەر
پ.د. محمد علی عبدالله

سکرتێری نووسین
پ.ی.د. صباح رشید قادر

دەستەی نوسەران
پ.ی.د. سناء حسن عبدالصاحب
پ.ی.د. سەردار فتح الله حسێن
د. حسێن غازی کاك أمین
د. موفق خالید ابراهیم
د. بەهزاد وسو حمد

دەستەی راوێژکاران
پ.د. کریم عبدول
پ.د. جبار قادر
پ.د. وریا عمر أمین
پ.ی.د. محمد صابر مصطفی

یاریدەدەری سکرتێری نووسین
م.ی. محمد قادر رسول

مجلة

جامعة راپەرین

مجلة أكادمية تصدرها جامعة راپەرین

رئيس التحرير

ا.د. محمد على عبدالله

سكرتير التحرير

ا.م.د. صباح رشيد قادر

هيئة التحرير

ا.م.د. سناء حسن عبدالصاحب

ا.م. د. سەردار فتح الله حسين

د. حسين غازى كاك أمين

د. موفق خاليد ابراهيم

د. بەهزاد وسو حمد

المستشارون

ا.د. كريم عبدول

ا.د. جبار قادر

ا.د. وريا عمر أمين

ا.م.د. محمد صابر مصطفى

نائب رئيس التحرير

م.م. محمد قادر رسول

ڕێنماییەکان بۆ بڵاوکردنەوەی توێژینەوە

١. ئەم گۆڤارە گۆڤارێکی ئەکادیمیەو توێژینەوەی ڕەسەن و ئاست بەرز بڵاودەکاتەوە،لە بوارەکانی زانستی و مرۆڤایەتی و زانستە سروشتی و پزیشکیەکاندا لە دەرەوەو ناوەوەی هەرێم،بە مەرجێ پێشتر لە هیچ گۆڤارێك بڵاو نەکرابێتەوە،یان ڕەت نەکرابێتەوە.

٢. هەموو توێژینەوەکان لە لایەن پسپۆری شارەزا، بە پێی پسپۆری هەڵدەسەنگێنرێن.

٣. گۆڤارەکە توێژینەوە بە هەموو زمانە زیندووەکان بڵاو دەکاتەوە.

٤. توێژەر توێژینەوەکەی بە چاپکراوی لەسەر کاغەزی سپی پێوانەی(A4) دا لەگەڵ جێهێشتنی (٢.٥) سم لە هەر چوار دەوری لاپەرەکە دەنێرێ.

٥. ژمارەی لاپەرەی توێژینەوەکان (٢٥) لاپەڕە تێپەر ناکات، جگە لەو وێنەو خشتەو پاشکۆ و پێویستیەکان، ژمارەی لاپەرە لە لای خوارەوە لە ناوەندی لاپەرەکە دادەنرێ.

٦. توێژەر (٣) وێنە لە توێژینەوەکەو CD توێژینەوەکە ڕادەستی سکرتاریەتی گۆڤار دەکات، دواتر وەکو بنەمایەك بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زانستی سوودی لێوەردەگیرێ، توێژینەوەکەش بەم شێوەیەی خوارەوە ڕێك دەخرێت:

- ✓ ناونیشانی توێژینەوەکە لەسەرەوەی لاپەڕەی یەکەمی توێژینەوەکە دەبێ بەفۆنتی (١٦) بۆ زانستە مرۆڤایەتیەکان و (١٤) بۆ ناوەرۆك و (١٢) بۆ پەراوێز، ناونیشانی توێژینەوەکە (١٤) بۆ بەشە زانستیەکان و (١٢) بۆ ناوەرۆك.
- ✓ جۆری فۆنتەکە Ali-k-Alwand بۆ زمانی کوردی و Ali-a- Alwand بۆ زمانی عەرەبی.
- ✓ ناونیشانە لاوەکیەکان پێویستە بۆڵد بکرێن.
- ✓ ئەو توێژینەوانەی بەزمانی ئینگلیزین، دەبێت بە فۆنتی جۆری (Arial) بنووسرێن، بە پێوانەی (١٤) بۆ سەرە بابەت و (١٢) بۆ نووسینی تێکستەکە لەگەڵ بە جێهێشتنی مەودای دێڕونیوێك لە نێوان دێڕەکان, و سەرچاوەکانیش بە سیستمی Harvard بنووسرێن
- ✓ ناوی توێژەر یان توێژینەوەکان بە فۆنتی (١٦) بۆ مرۆڤایەتیەکان و (١٤) بۆ زانستیەکان بەکاردێ.
- ✓ کورتەی توێژینەوەکە بە زمانی توێژینەوەکە دەنووسرێ تێدا ئامانج و پلان و ڕاسپاردەکان ڕوون دەکرێتەوە بە فۆنتی پێوانەی (١٤) بۆ مرۆڤایەتی و (١٢) بۆ زانستیەکان.
- ✓ کورتەی توێژینەوەکە بە دوو زمانی تر جیاواز لە زمانی توێژینەوەکە دەنووسرێ.
- ✓ لە نووسینی سەرچاوەکان پەیرەوی سەرچاوەکان و ناوی کتێبەکان دەکرێ.و ئەگەر توێژینەوەکە وەربگیرێت یان وەرنەگیرێت بە هەر هۆیەك بێت بۆ خاوەنەکەی ناگەرێنرێتەوە.
- ✓ هەر توێژینەوەیەك کە دەنێردرێت بۆ گۆڤارەکەمان پێویستە بڕی (٥٠,٠٠٠) دیناری لەگەڵ بێت، کەناگەڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی.
- ✓ پێویستە لەگەڵ ناردنی توێژینەوەکە زانیاری تەواوی توێژەری لەگەڵ بێت، وەك ژمارەی تەلەفون و ئیمەیڵ.

پ.ی.د. صباح رشید قادر

سکرتێری نوسینی گۆڤار

التعليمات المتعلقة بنشر البحوث في هذه المجلة

١. هذه المجلة هي مجلة علمية تنشر البحوث الاصيلة و بمستوى رفيع في مجالات العلوم الأنسانية والعلوم الصرفة والعلوم الطبية داخل و خارج الأقليم، على ان لم يتم نشره مسبقا في أيه مجلة ولم يكن قد رفض.

٢. يتم تقيم البحوث من قبل المختصين وحسب اختصاصاتهم.

٣. تنشر المجلة بحوثها بكل اللغات الحية.

٤. يرسل الباحثون بحوثهم مطبوعا على صفحات بيضاء و بقياس (A4) تاركا (٥ ,٢) سم على الأطراف الأربعة للصفحة.

٥. يجب أن لا يتجاوز عدد صفحات البحث من (٢٥) صفحة، عدا الصور والجداول والملحقات واللواحق الاخرى، و تدون رقم الصفحة في أسفلها.

٦. يرسل الباحث (٣) ثلاث صور من البحث والقرص الأليكتروني (CD) للبحث الى سكرتارية المجلة، ويستفيد الباحث من بحثه لغرض رفع المرتبة العلمية، وتنظم البحوث شكلا ومضمونا وكالأتي:

- ✓ تكتب عنوان البحث في اعلى الصفحة الاولى، وتكون الكتابة بحجم (١٦) للعلوم الأنسانية، و (١٤) للعلوم الصرفة .
- ✓ ويكون نوع الخط Ali-k-alwand للغة الكردية و Ali-a Alwand - للغة العربية.
- ✓ يرجى بولد العناوين الثانوية.
- ✓ البحوث التي تكون باللغة الأنجليزية تكون نوع الخط فيه (Arial) وبحجم (١٤) للمواضيع الرئيسة و حجم (١٢) لكتابة النصوص مع ترك مسافة سطر و نصف بين السطور وتكون كتابة المصادر بنظام Harvard .
- ✓ اسم الباحث أو الباحثون يكون بحجم (١٦) للأنسانيات و (١٤) للعلوم الأخرى، وتكون خلاصة البحث بلغة البحث و توضح فيها هدف وخطط و توصيات البحث بحجم (١٤) للأنسانيات (١٢) للعلوم.
- ✓ وتكتب خلاصة البحث بلغتين اخريين عدا لغة البحث.
- ✓ وتكتب المصادر كالاتي اسم المؤلف - سنة النشر بين قوسين - عنوان البحث ثم التفاصيل الاخرى.
- ✓ يرسل الباحثون مبلغ (٥٠,٠٠٠) دينار مع البحث، حيث لايرجع للصاحبه.
- ✓ يرجي ارسال المعلومات الشخصية كارقام الهاتف والبريد الاكتروني.

ا.م.د .صباح رشيد قادر

سكرتير التحرير المجلة

لەم ژمارەیەدا

بەزمانی کوردی

١. بنیاتی هونەریی توخمەکانی گێڕانەوەی داستانی فۆلکلۆریی کوردی.............................. ١٥

پ.د. هیمداد حسێن بکر   م. ی. کەیفی ئەحمەد

٢. بیری دادپەروەری لە چوارینەکانی جاهیددا.. ٤٧

پ.د. سەردار احمد گەردی   م.ی. حسین صابر علی

٣. یاساکانی کەوتن و کلۆرکردنی فۆنیمی /د/ لە زمانی کوردیدا.................................. ٦٩

د. عادل ڕشید قادر   پ.ی.د . بیستون حسن احمد

٤. زمانی ناو یاریگای تۆپی پێ.. ٧٩

پ.ی. د. صباح ڕەشید قادر   م. ڕێژنە معروف حسین

٥. ڕۆڵی فەنتازیا لە پێکهاتە سەرەکیەکانی چیرۆکی نوێی کوردیدا بە نمونە (سابیر ڕەشید ، شێرزاد حەسەن).. ١٠٥

پ.ی.د. سەلیم ڕەشید سالح   روناك صلاح علی

٦. بنیاتی بیر و بەلاغەت و مۆسیقا لە تێکستی (مەڵبەندەکەی مامە یارە)ی (لەتیف هەڵمەت)دا توێژینەوەیەکی بەلاغی ـ هونەری ـ شیکارییە.. ١٢٩

پ.ی.د. ئیدریس عەبدوڵڵا

٧. تیۆری چێوەڕێژەکان لە زمانی کوردیدا.. ١٥١

پ.ی. د. صباح ڕەشید قادر

٨. ناوبەن پەیوەندی لەنێوان کلتور، زمان و بیرکردنەوەدا.. ١٧٥

پ.ی د. محمود فتح الله احمد

٩. پەیوەندی نێوان سیمانتیکو ڕەوانبێژی (هاوبێژی و ڕەگەزدۆزی بەنموونە)...................... ٢٢١

د. شیروان حوسێن حەمەد   م.ی. همزە حسین حمە

١٠. گێڕانەوەی رووداو لە شیعرەکانی (کانی)دا.................................... ٢٣٣
د. شوان سلێمان یابە   عەبدوڵلا رحمان عەوڵلا

١١. جگەرە و ڕۆمانسییەت لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس دا................................ ٢٤٩
فازیل شەورۆ   د.هاوژین صلیوە عیسا

١٢. غوربەت و ڕەشبینی لە شیعرەکانی (جەلال بەرزنجی) دا................................. ٢٦٧
د.حسێن غازی کاك ئەمین

١٣. سەربار د فرێزا کاریدا (کرمانجیا سەری – گوڤەرا بەهدینی).............................. ٢٨٣
د. شلێر نایف ئەمین

١٤. مۆرفیمی (لا) لە ئاستی رێزمان و واتا لە زمانی کوردیدا.................................. ٣٠١
د. باباڕەسوڵ نوری ڕەسوڵ

١٥. ئیرۆتیک لە کۆمەڵە شیعری:"چاکەتێك لە کۆنە دەکرم"ی قوبادی جەلیزادە دا.................. ٣١٩
د.ڕێزان صالح مەولود

١٦. ئیستاتیکای دەقی شیعری (پێم دەڵێن مەحبوبە خێل و قیچە)ی نالی ١٨٠٠ – ١٨٧٩............ ٣٥١
م. مەهدی فاتیح عومەر   م.ی. ئاسۆ عومەر مستەفا

١٧. نا ئومێدی لە هۆنراوەکانی هۆنەری گەورەی کورد(ئەحمەد هەردی)............................ ٣٧٥
م. شیرین سعید محمد

١٨. لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکاری مۆرفیمە بەندە ڕێزمانییەکانی زمانی کوردیو ئینگلیزی........... ٣٩٣
م.ی. سۆران عبدالرحمن حمد   م.ی. خالد علی عبدالله

١٩. ڕێگاکانی گواستنەوەی واتا.. ٤٢١
م.ی. شادان شکر صابر

٢٠. سیستەمی یاسایی پارتە سیاسیەکان لە عیراقداتوێژینەوەیەکی شیکاریە دەربارەی تایبەتمەندیەکانی پارتی سیاسی لەژێر رۆشنایی یاسای پارت و رێکخستنە سیاسیەکانی عیراق ژمارە ٣٦ ساڵی ٢٠١٥.. ٤٤٩
د. پێشەوا حمید عبدالله

٢١. شیکردنەوەی کاریگەری خزمەتگوزاریە ئەلیکترۆنیەکانی بانکی لەسەر ڕەزامەندی سەوداکار (توێژینەوەیێکی مەیدانییە لە چەند بانکێکی شاری هەولێر بۆ ساڵی ٢٠١٥)........ ٤٦٩
م.ی. فهمی محمدعلی عبدالله م. ادریس رمضان حجی م.ی. گەیلان احمد جمیل

٢٢. بیری ئاینی حاجی قادری کۆیی.. ٤٩٧
پ.ی. د.ئاراس محمد صالح

٢٣. سیاسەت و هزری سیاسی لە کلتوری مەعریفەی شارستانیەتی ئیسلامی لەسەردەمی عەبباسیدا. ٥٢١
د.زریان سالار حەمەعارف

٢٤. ڕۆڵی سۆشیالْ میدیا لە بەبازارکردنی گەشتیاری لای مامۆستایانی بنەڕەتی لەپارێزگای سلێمانی. ٥٣٧
د. عومەر ئەحمەد ڕەمەزان د. ڕێبەر گۆران مستەفا

٢٥. سیماکانی گەشەپێدان لەسایەی کۆماری کوردستان لەبەر ڕۆشنایی (ڕۆژنامەی کوردستان)دا... ٥٥٩
پ.ی.د. یاسین خالد سەردەشتی د. هیوا عزیز

٢٦. بزاڤی توتن لە ئێران (١٨٩٠-١٨٩٢)....................................... ٥٨٩
د. هۆشمەند عەلی مەحمود م. ئیسماعیل عەبدولڕەحمان سەعید

٢٧. کاریگەرییە ناوخۆیی و دەرەکیەکانی ڕوخانی یەکێتی سۆڤیەت توێژینەوەیەکی (مێژوویی ـــ سیاسیە).. ٦١١
د. دارا توفیق کاکەأمین م.ی .احمد حمه مصطفی

٢٨. شۆڕشی ئەیۆنی دژی دەسەلأتدارێتی ئەخمینی لە ئاسیای بچوک (٤٩٩-٤٩٤ پ.ز)............ ٦٣٧
د. حلمی رسول رضا

٢٩. ڕەخنەگرتنی بیرمەندە پۆستکۆلۆنیالیستەکان لە ئیرۆسێنتریزم و تێگەیشتنی ئیرۆسێنتریزمیانە بۆ مێژوو.. ٦٥٩

م. ی. ڕەوەز محمود ڕەسول

٣٠. پێگەی ئەردەڵان لە بازرگانی ئێران (١٨٠٠-١٨٦٧ز).. ٦٧٧

م.ی. نعمت علی محمود

٣١. هەڵوێستی ئایەتوڵڵا خومەینی لە حکومەتەکەی شاپور بەختیار (١٦ ی کانونی دووەم - ١١ ی شوباتی ١٩٧٩) و کاریگەری لەسەر پێشهاتە سیاسییەکانی ئێران.......... ٧٠١

م.ی. هاوار کمال میرزا عبدالله

٣٢. هەڵوێستی هەرێمی و نێو دەوڵەتی لە جەنگی دووەمی کەنداو (١٩٩٠ - ١٩٩١) توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە ٧٢٧

م. ی. ڕێبوار خالد مصطفی

٣٣. هاوکۆلکەی کیشوەری و دەریایی لەئاووهەوای هەرێمی کوردستاندا (لێکۆڵینەوەیەك لەئاووهەوای پراکتیکی).. ٧٦٣

پ. د. جەزا تۆفیق تالیب د. هاوڕێ یاسین محمدامین

٣٤. تایبەتمەندییە مۆرفۆمەترییەکانی ئاوزێڵی ڕووباری ژاراوە (لێکۆڵینەوەیەکی جیۆمۆرفۆلۆجی).... ٧٨١

پ.د. عزالدین جمعە درویش م.ی.پشتیوان علی محمد م.ی.علی حسن علی محمد علی قادر

٣٥. شروڤەکرنەکا جوگرافی بۆ بەرهەمی سامانی ئاژەلی گوشتی ل پارێزگەها دهوك.................. ٨٠٩

پ. ھ. ابراهیم خشمان هسام

٣٦. دانیشتوانی کوردستان - توێژینەوەیەك لە جوگرافیای دانیشتواندا........................... ٨٣٥

پ.ی.د.عەبدوڵڵا غەفور

٣٧. شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆ دابەشبوونی یاریگا بچوککراوەکانی تۆپی پێ لە شاری هەولێر بە بەکارهێنانی سیستەمی زانیاریە جوگرافیەکان (GIS).. ٨٥٣

د. هاشم یاسین حمدامین م.ی. امیر قادر عزیز د. سمیر محۆ جمیل

٣٨. شیکاری جوگرافی بۆ سوتانی پاشماوە ڕەقەکان(شاری سلێمانی بە نمونە)...................... ٨٨١
م. ی. محمد قادر رسول د. فؤاد خالد سعيد

٣٩. گەشەی سروشتی دانیشتوانی شاری ڕانیە لەنێوان سالآنی (١٩٨٧ – ٢٠١٢) "لێکۆڵینەوەیەك لە جوگرافیای دانیشتوان"... ٩٠٧
د.کامەران طاهیر سعید ڕێبین ڕۆستەم ڕەسوڵ

٤٠. بەرهەم هێنانی چیمەنتۆ لە پارێزگای سلێمانی و کاریگەری لەسەر پیس بونی ژینگە............. ٩٤٣
د.سۆران حمه امين احمد ئەندازیار: کاروان حمەامین احمد

٤١. شیکردنەوەو هەڵسەنگاندنی گەشپێدانی شوێنی لە هەرێمی کوردستانی عێراق................. ٩٥٧
د. أيوب خليل أسماعيل

٤٢. کاریگەریی زانستی نەخشە لە بەرەوپێشچوونی بیری جوگرافیای نوێ....................... ٩٨١
د. فاطمة قادر مصطفى

٤٣. بەراوردێك لەنێوان چۆنێتی ئاو لە دەریاچەی دەربەندیخان و چەند بیرێکی دەووروبەری........ ١٠٠٩
م.ی. اكرام حسن امين م.ی. پشتیوان غريب غفور م.ی. ئومێد اسماعيل حیدەر

٤٤. بەگەڕخستنی ژینگەی سروشتی زێی بچووك لەقەزای کۆیە بۆ لایەنی ئابووری...................... ١٠٢٣
م.ی . بنار عبدالخالق بكر

٤٥. ڕەهەندەکانی پشت ئاوارە و دەربەدەرلە نێوان سالآنی ١٩٦٨–٢٠١٥ لە هەرێمی کوردستاندا لێکۆڵینەوەیەك لە جوگرافیای ڕامیاریدا.. ١٠٥٧
م.ی. ئەحمەد ڕەفیق کەریم

٤٦. زمان و بوون لە فەلسەفەی هایدێگەردا.. ١٠٩١
پ.ی.د. حسن حسين صديق م.ی. ئارام قادر صاب

بەزمانی عەرەبی – باللغة العربية

١. دور المحقق في التحقيق الابتدائي.. ١١١٥

م.م. شاخوان خدر رسول

٢. الدولة القانونية وأثرها على ترسيخ مبداء المواطنة (دراسة تحليلية)................................ ١١٣٣

م.م. إبراهيم صالح قادر البرزنجي

٣. الفرق بين الملفوظ والمكتوب ودوره في تعلم المحادثة العربية (دراسة تحليلية تطبيقية)............. ١١٦٧

د.فؤاد علي جلال

٤. بداية كتاب الصوم من كتاب (المقرر في شرح المحرر) للزيادي (١٠٢٤هـ) تحقيق وتعليق............ ١١٩٥

أ.م.د. حسن خالد مصطفى المفتي م.م.احمد فاتح محمد

٥. مراعاة الانسان في التكاليف الشرعية تأصيل و تطبيق.. ١٢٢٣

د . عَدنان عَبدالقادِر كامِل الهَوراماني

٦. التأييدات الغيبية والآيات ودورها في نقل وتبليغ الدعوة (نماذج للصحابة رضوان الله عليهم).......... ١٢٤٣

د. زين العابدين خضر صالح

٧. مظاهر الإنسانية في الإسلام وسماحته في تعامله مع الآخرين.................................... ١٢٦٥

د. عمر محمد أمين حسن

٨. بناء الشخصية من خلال القرآن الكريم.. ١٣٠١

م. م. احمد محمود سيدوك

٩. المنجزات المعمارية في العصرالبابلي القديم (٢٠٠٦ –١٥٩٥ ق.م) دراسة معمارية في أبنية القصور.. ١٣٢٣

د.نعمان جمعة ابراهيم م. آرام جلال حسن الهموندي

١٠. المسؤولية الإعلامية لإنهيار الإتحاد السوفيتي دراسة وصفية تاريخية............................ ١٣٤٥

أ.م.د.رضوان خضر علي أ.م.د.حبيب مال الله ابراهيم

١١. أخلاقيات الإعلان وحماية حق المستهلك (دراسة حول جدلية المفهوم الأخلاقي للإعلان وحماية المستهلك) ١٣٧٣
د.بهاءالدين أحمد محمد

١٢. العلاقات العامة ومبادئها التحولية دراسة تاريخية تحليلية........................ ١٣٩٥
م.م. هوشيار مظفر علي امين

١٣. ضبط الانفعالات من منظور إسلامي.. ١٤١٩
د . ناصح كريم عبدالله

١٤. محكمة خلخالي عرض موجز لملفات المتهمين بالفساد والضحايا الأبرياء في إيران عام ١٩٧٩...... ١٤٤٥
د. لقمان عبدالله محمد (خيالى)

١٥. موقف برلمان كوردستان من الصراعات والحرب الداخلية في إقليم كوردستان ١٩٩٤ ـــ ١٩٩٨...... ١٤٧٣
أ. د. عماد عبدالسلام رؤوف أ. م. د. لمى عبدالعزيز مصطفى فريدون عبدالرحيم عبدالله

١٦. الجوانب الدينية والثقافية للفرس من خلال كتاب الفهرست لابن النديم(ت٣٨٠هـ/٩٩٠م) – دراسة تحليلية.. ١٤٩١
أ.م.د. فرهاد حاجي عبوش أ.م.د. عماد عبد القادر محمد سعيد

١٧. العلاقة المكانية بين المناخ والعمليات المورفودانيميكية في قضاء كويه..................... ١٥٠٩
أ.د. أسباهية يونس المحسن أ.د. أزاد جلال شريف م.م. أشتي سلام صديق

١٨. مورفوتكتونية الثنيات النهرية لنهر الزاب الصغير بين جبل هيبة سلطان وطقطق................ ١٥٤١
أ.د احمد ياسين علي د.نالي جواد حمد

١٩. السياسة المائية الأيرانية حول حوضي نهري الزاب الصغير وسيروان وآثارها المستقبلية على الثروة المائية في محافظة السليمانية.. ١٥٥٧
أ. د. جزا توفيق طالب د. عطا محمد علاءالدين

٢٠. مرتكزات التنمية السياحية في اقليم كوردستان العراق.. ١٥٧٩
أ.د. محمد ازهر سعيد السماك م.م. حميد عبدالله صالح

٢١. صناعة الخبز في مدينة سوران (دراسة في جغرافية الصناعة)................................ ١٥٩٥
أ.م.د.احمد جليل اسماعيل م.د. أمانج أحمد حمدأمين

٢٢. التحليل الهيدرومورفومترية لحوض وادي حجران... ١٦٢١
أ.م.د. صهيب حسن خضر م.م. اسو سوار نامق

٢٣. تأثير الامطار على الوارد المائي وحجم التعرية المطرية في حوض بحيرة سد دهوك.............. ١٦٤٣
أ.م. د.فاتن خالد عبد الباقي

٢٤. الابعاد الاقليمية والدولية لمشكلة أوكرانيا (دراسة جيوبولتيكية).............................. ١٦٦١
أ.م.د.سفين جلال فتح الله

٢٥. التقييم المكاني للحدائق والمتنزهات في مدينة دهوك بإستخدام معيار ويليامسون............. ١٦٨٣
د.مزكين محمد حسنم م.ي. حسن قادرمزي

٢٦. كفاءة توزيع المكاني للخدمات التعليمية في مدينة حلبجة.................................... ١٧٠٧
م. م. نجم الدين هادي محمد سعيد

٢٧. مفهوم الحاكم النموذجي لدى أفلاطون و مكيافيللي و غرامشي دراسة تحليلية مقارنة........ ١٧٣٩
نوزاد جمال

٢٨. الابدال في كتب المثلث حتى نهاية القرن العاشر الهجري....................................... ١٧٦١
اسيل رعد تحسين الدراجي

٢٩. احكام قضاء الحاجة من باب الطهارة.. ١٧٧٣
م.م. اركان عبيد مهدي

٣٠. لغة الجسد في ديوان (يغير ألوانه البحر) لنازك الملائكة....................................... ١٧٩٧
پەری طه مصطفى اسماعيل

٣١. المهارات التكنولوحية لدى اعضاء الهيئة التدريسية من وجهة نظر الطلبة واتجاهاتهم نحو استخدام
الوسائل التعليمية.. ١٨٢١
د. ناجي نوري مصطفى

JOURNAL OF
RAPARIN UNIVERSITY
Vol .3 No.7 2016
ISSN 2410 - 1036

- بەنوسـراوی ژمـارە (١٥٢٤) لەبـەرواری (٢٠١٣/٩/٨) ی وەزارەتـی خوێنـدنی بـاڵاو توێژینـەوەی زانسـتی، بریاری دەرچواندنی گۆڤاری (زانکۆی ڕاپەڕین) دراوە.
- گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین – ژمارە (٧) ساڵی (سێیەم) ٢٠١٦
- دیزاینی بەرگ : کامەران حسێن
- دیزاینی ناوەوە : م.ی. محمد وتمان محمد

سیماکانی گەشە پێدان لەسایەی کۆماری کوردستان
لەبەر ڕۆشنایی (ڕۆژنامەی کوردستان) دا

پ.ی.د. یاسین خالد سەردەشتی   د. هیوا عزیز

بەشی مێژوو
سکوڵی زانستە مرۆڤایەتییەکان
زانکۆی سلێمانی

ئامانجی کۆڵینەوەکە: ئەم کۆڵینەوەیە لە سیماکانی گەشەپێدان لەسایەی کۆماری کوردستان دەکۆڵێتەوە, ئەو کۆمارەی لەپاش دووەمین جەنگی جیهانی وەك یەکەمین هەنگاوی سەرکەوتووانەی جوڵانەوەی نەتەوەیی ئازادیخوازانەی کورد لەسەر بەشێکی خاکی کوردستانی ڕۆژهەڵات دامەزراو لەماوەی ساڵێکی تەمەنیدا (١٩٤٦) وەرچەرخانێکی گرنگی لەمێژووی کوردا تۆمارکردو چەندین هەنگاو و گۆڕانکاریی لەبوارە جیاکانی ژیانی نەتەوەییو سیاسیی و فەرهەنگییو مەدەنیی هینایەئارا کە بەرجەستەی دەستکەوتێکی گەورەی قۆناغە مێژووییەکەی خۆی دەکات, ئەوەی ئەم کۆڵینەوەیە بەپشتبەستن بە سەرچاوەیەکی گرنگی وەك (ڕۆژنامەی کوردستان) ڕووەکانی گەشەپێدان وەك زادەی کارو دەستکەوتەکانی کۆمار لەبوارە هەمەلایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگای کوردیی وێنا دەکات .

بایەخی کۆڵینەوەکە: بایەخی کۆڵینەوەکە دەرخستنی ئەو فاکتەیە کە بەدەستەوەگرتنی ئیرادەو بڕیاری نەتەوەیی و دامەزراندنی حکومەتی کوردستان,وێڕای کورتیی ماوەو تەمەنیشی, بە چ شێوەیەك توانیویە گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەسەر بەشێکی خاکەکەی بخاتە سەر ڕێگای چەسپاندنی شوناسو هاوبەستەگیی نەتەوەییو گەشەپێدانو نوێگەرایی سیاسییو کۆمەڵایەتیی,ئەوەی خۆی لەپرۆسەیەکی هەمەلایەنەی بنیاتنان و ڕێکخستنو بڕیاردانو جێبەجیکردندا بینیوەتەوە.

چوارچێوەی کاتیی کۆڵینەوەکە: کۆماری کوردستان ڕاستەوخۆ پاش کۆتایی دووەمین جەنگی جیهانییو لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٦ دامەزراو نزیك بەساڵێك تەمەنی کرد, لەقۆناغێکی مێژوویی ئاڵۆزو پڕکێشەدا پڕی بەوەرچەرخانێکی گەورەو زنجیرەیەك چاکسازیی کرد کە گەر بێتو بواری بدرایەو پەلامار نەدرایە دەیتوانی پرۆسەیەکی گەشەپێدانی هەمەلایەنەی مەزن لەکۆمەڵگای کوردیدا بێنێتەئارا.

میتۆدکاریی کۆڵینەوەکە: کۆڵینەوەکە لەسەر بنەمای میتۆدی کۆڵینەوەی زانستیی مێژوویی و ڕێبازی وەسفی- شیکاریی ئەنجامدراوەو جگە لە ژمارەکانی ڕۆژنامەی کوردستان کە زمانحاڵی حیزبی دیموکراتو ئاوێنەی کارەکانی حکومەتی کوردستانو ژیانی ڕۆژانەی خەڵکەکەیە, ژمارەیەك کۆڵینەوەو

کتێبی مێژووییش کراونەتە سەرچاوە. هەر لێرەدا جێگای خۆیەتی ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە ئەو دەقانەی لە رۆژنامەی کوردستان وەرگیراون لەرووی پاراستنی ئەمانەتی زانستییەوە وەك خۆی دانراونەتەوەو دەستکاریی رێنووس و شێوەی زمانەکەی نەکراوە.

باسی یەکەم : چەمكو مانای گەشە پێدان

گەشەپێدان (development) چییە؟ ئەمە ئەو پرسیارە سادەو ڕاستەخۆیەیە کە لەوەڵامەکەیدا جۆرێك لەمەیدانخوازی تیۆریی و پراکتیکیی هەڵگرتووە، چونکە دیاریکردنی ئەم چەمکە بەشێوازێکی وردو کەمکردنەوەی ناکۆکییەکان لەسەری و ڕونکردنەوەی سەرهەڵدانی، کارێکی سەختو دژوارە.[1] چونکە سەرجەم چەمکەکانی بواری زانستە مرۆییەکان دیدی جۆراوجۆر هەڵدەگرنو کەمتر کۆدیدیان لەسەر هەیە، بەڵکو بەپێچەوانەوە، ئەوەی توێژەران ڕێکەوتوون لەسەری ئەوەیە لەمەڕ چەمکەکانی ئەم بوارە ڕێکناکەون.

لێرەوە گەر سەرنجی توێژینەوەو سەرچاوەکان بدەین پێناسەو دیدگەلێکی زۆرو فرە ئاڕاستەو لایەن بەدیدەکەین، لەئاستی گوزارشتە گشتییەکان، گەشەپێدان واتە "ڕوداوێك کە دەبێتە پێکهێنەری وەرچەرخانێکی نوێ لەناو دۆخە گۆڕاوەکاندا"، یاخود خودی پرۆسەی گۆڕیینە، بۆیە لەگەڵ باسکردن لە گەشەپێدان لەهەربوارێك لەبوارەکانی کۆمەڵگەو سیستمی کۆمەڵایەتیو ئابووری، واتەباسکردن لەلایەنە پۆزەتیڤو ئامانجدارەکان یاخود ویستراوەکان. بەم مانایە، گەشەپێدان، چاککردنو بەرەو باشتربردنی سیستمی گشتیی یاخود ڕەگەزە پێکهێنەرەکانێتی، کەواتە گەشەپێدان بەگرتنەبەری چەندین ڕێوشوێنو هەنگاو و گۆڕانکاریی بەمەبەستی چاککردن و باشکردن و پێشخستن دێتەدی.[2]

گەشەپێدان، بەمانا فراوانەکەی، ئەو پرۆسەیەیە کە کۆمەڵگە لەدۆخێکی دواکەوتوو بۆ دۆخێکی پێشکەوتووتر دەگوازێتەوە، ئەم پرۆسەیە هاوڕێ لەگەڵ گۆڕانێکی ڕیشەیی لەبواری ئابووری سەرپێ دەخات، هەروەها بەرزکردنەوەی بەردەوامی ئاستی کۆمەڵگە وەك یەك بونیادی تۆکمەی هەمەلایەنو گشتگیر، بەشێوەیەك سیستمی کۆمەڵایەتی بەرەو ژیانێکی مرۆڤدۆستانەی باشترو هەڵکشاوتر ئاڕاستەبکات.[3]

(فرانسوا پێرۆ) لەپێناسەی ئەم چەمکەدا نوسیویەتی: "جێبەجێکردنی چەندین لایەنی تەکنیکییە لەپێناو بەدیهێنانی پرۆسە ئاڵۆزەکان بەمەبەستی هاوکاریکردنی مرۆڤەکان بۆ تێپەڕین لەقۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی باشتر، تاوەکو بتوانن بە باشترین شێواز گوزارشت لە مرۆڤبوونیان بکەن و بەدیبهێنن."[4]

گەشەپێدان لای (والت رۆستۆ)ش "وازهێنانو پشتهەڵکردنی کۆمەڵگە دواکەوتووەکانە لە سیما نەریتیی و سونەتییە باوەکانو بونیادنانی تایبەتمەندییە باڵاکانی کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانە."[5]

وەك دەردەکەوێت گەشەپێدان چەمکێکی فرە ڕەهەندە، چونکە پرۆسەی گەشەپێدان دەشێت لەچەندین روو و لایەنی جیاوازدا سەرپێبخرێت، یاخود بەشێوازو میتۆدو خێرایی جۆراوجۆر پەیڕەو ئاڕاستەبکرێت، یاخود هێزو کاراکتەری جیاواز ببنە پێشڕەوی.[6]

هەربۆیە کاتێك باس لەگەشەپێدان دەکەین، پێویستە ئەو سێ ڕەگەزە سەرەکییو پێکهێنەرەمان لەبەرچاوبێت کە کاریگەرییان لەسەر پرۆسەکە هەیە، یەکەمیان بریتییە لەوەی ئایا گەشەپێدان لەئاستی

گشتیدایە یان تایبەت، گەر لەئاستی تایبەتیو دیاریکراودایە، لە چ لایەنێکەوەیە سنورەکەی چییەو چۆنە؟ دووەمیان ئەو میتۆدو شێوازانەی لەپرۆسەکەدا پەیرەوی لێدەکرێت چینو ئەو کاتەی بۆ پرۆسەکە دیاریکراوە چەندە؟ سێیەمیشیان سەرنجدانی کاراکتەرەکانی ئاراستەپێدانو پێشەنگیکردنی پرۆسەکەیەو تێگەیشتنە لەئاستی بونیادو توانستییان لە پرۆسەکەدا.

چەمکی گەشەپێدان، بەشێوەیەکی سەرەکیی لەدوای دووەمین جەنگی جیهانییەوە هاتۆتە ناو ئەدەبیاتو نوسینەوەو لە یەکەم بەکارهێنانیدا زۆرتر مانایەکی ئابووری لەخۆگرتبوو کە ئاماژەبوو بۆ پرۆسەی هێنانەئارای کۆمەڵێك گۆڕانکاریی ریشەیی لەکۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا، ئەوەش بەئامانجی بەدەستهێنانی توانستی کۆمەڵگە بۆ پەرەسەندنی خودییانەو بەردەوام لەئاستێکدا کە باشتربوونی زیاتری ژیانی سەرجەم تاکەکەسەکانی مسۆگەر بکات.[٧]

شایەنی باسە، کایەکانی گەشەپێدان لەسەرچاوەکاندا بەشێوازی جیاواز ئاماژەیان پێکراوە، لەبەرئەوە بەشێوەیەکی گشتی چەند بوارو کایەیەك لەخۆدەگرێت، لەوانە:

- گەشەپێدانی سیاسیی: زۆرجار ئەم جۆری گەشەپێدانە بە تێکڕای ئەو هەنگاو و گۆڕانکارییە بونیادییو درێژخایەنانە دەوترێ کەلەسەر ئاستی دەوڵەتو حکومەت لەلایەكو لەسەر ئاستی کۆمەڵگاش لەلایەکی دیکەوە، بەئامانجی مۆدێرنەکردن، بەدەزگاییکردن، برەودان بە بەشداریی، بەرزکردنەوەی هۆشیاری، چەسپاندنی شایستەسالارییو توانایی حکومەتو فەرمانڕەوایەتی سیاسیی دەنرێ لەپێناو وەڵامدانەوەی پێویستییە جۆربەجۆرە کۆمەڵایەتییو ئابوورییە هەنوکەییو ئایندەییەکانی کۆمەڵگاو بەدیهێنانی دیموکراتیو یەکسانییو دادپەروەرییو کۆمەڵگایەکی مەدەنیی خۆشگوزەرانی خاوەن شوناسێکی نەتەوەیی هاوچەرخ.[٨]
- گەشەپێدانی مرۆیی: کەمرۆڤ سەنتەرو تەوەرەی سەرەکی پێکدێنێت، زیاتر کار لەسەر خۆشگوزەرانی تاکەکانو پەیوەندییەکانی نێوانیان دەکرێت، بایەخ بە تەندروستییو فێرکردنو شایستەییو بەهرەو توانستەکان دەدرێت.
- گەشەپێدانی بەردەوامو درێژخایەن: ئەم جۆرەیان پرۆسەیەکی درێژخایەنو لەداهاتوویەکی دووردا بەرجەستە ئەبێتو کاریگەری دەکاتە سەر لایەنە ئابووریو کۆمەڵایەتیو ژینگەییەکان.
- گەشەپێدانی هەرێمیی: گەشەپێدانی ناوچەیەکی دیارییکراوە کەشیاوی گەشەپێدانەو بوارە کۆمەڵایەتیو ئابووریو ژینگەییەکە لەسەر ئاستی ناوخۆو پەیوەندییە دەرەکییەکانی ڕێگەخۆشکەرن بۆ ئەنجامدانی گەشەپێدان.[٩]
- گەشەپێدانی ئابووری: زیادبوونی داهاتی تاکەکەسو گەشەکردنی کەرتی دیاریکراوو زیادبوونی هێزی بەرهەمهێنانە لەبواری ئابووریدا.

باسی دووەم: دامەزراندنی کۆماری کوردستان سیمبولی وەرچەرخانێکە بەڕووی گەشە پێدانی سیاسییو بەدەستەوە گرتنی ئیرادەی نەتەوەیی

دەتوانرێت داگیرکردنی ئێران لەلایەن هێزە هاوپەیمانەکانی سۆڤێتو بریتانیاوە لە ٢٥ی ئابی ١٩٤١دا، بەمەبەستی کۆتاییهینان بەچالاکیی ئەڵمانە نازییەکان لەو وڵاتەو دواتر بەکارهێنانی ئێران وەك

پردێك بۆ گواستنەوەی کەلوپەل‌و پێویستییەکانی جەنگ بۆ بەرەکانی جەنگ لە روسیا، بەخاڵی گۆڕانکاریی لەمێژووی ئێران بەگشتی‌و لەمێژووی گەلانی نافارسیش، بەتایبەتی کورد، دابنرێت، چونکە یەکێك لەگرنگترین ئاسەوارە کاریگەرەکانی ئەم پەلامارە، بریتیبوو لەهێنانەخوارەوەی ڕەزاشای پەهلەویی لەتەختی دەسەڵات‌و کۆتاییهێنان بە حوکمی دیکتاتۆریی ٢٠ ساڵەی ناوبراوو دواتر لەبەریەکهەڵوەشانەوەی سوپای شاهەنشاهیی ئێران کە ئامرازێکی سەرکوتکاریی ڕژێمی دیکاتۆریی شاهەنشاهیی پەهلەویی بوو،[١٠] ئەو ڕژێمەی کە بنەماکەی لەسەر ناوەندگەرایی توندو دژایەتیی خێڵەکان‌و خێڵەکان‌و سڕینەوەی کەلتورو فەرهەنگی میلەتە نافارسەکانی ئێران‌و سەپاندنی ڕۆژئاواگەراییەکی ڕواڵەتیی‌و ناسیونالیزمی فارسگەرای تەنگەتیلە بەسەر تێکڕای دانیشتووانی وڵاتدا، راوەستابوو،[١١] ئەو ناسیونالیزمەی کە بەهۆی ریشەی پڕ ناکۆکیی شعوبیەتگەرایی مێژوویی‌و هەروەها لەسۆنگەی زەلیلی‌و ئەو قۆناغە سوکایەتییەی ئێران لەسەردەمی نوێدا بەدەست هیزە بیانییەکانەوە چەشتبووی، وێڕای دەرکەوتنی لەسەردەمی پشکوتنی شەپۆلی نەتەوە نافارسەکاندا، وەك ناسیونالیزمێکی شەڕەنگێزو خۆسەپێن بەرجەستە بێت.[١٢]

گەلی کورد یەکێك بوو لەقوربانییە هەرە زیانپێکەوتووەکانی فەرمانڕەوایی دیکتاتۆریی ڕەزاشا پەهلەویی‌و لەماوەی ساڵانی نێوان هەردوو جەنگی جیهانیی (١٩١٨-١٩٣٩) ڕووبەڕووی پڕۆسەیەکی سیستماتیکی مەترسیداری سڕینەوەو پاکتاوکردنی ڕەگەزیی بۆتەوە، زمان‌و کەلتووری بە یاسا قەدەغەکرا، ڕێبەرو سەرۆکەکانی تیرۆرکران‌و هەندێکیشیان زیندانییکران‌و دوورخرانەوە، سوپای شاهەنشاهی هێرشیان کردە سەر کوردستان‌و بەو پەڕی وەحشیەتەوە ناڕەزایەتییەکانیان سەرکوتکرد، خێڵە کوردییەکان چەککران‌و سەرخێڵەکانیان قۆڵبەستکران‌و پیاوەکانیان بەزۆر کرانە سەرباز، هەندێکیشیان وەك خێڵەکانی پیران‌و جەلالی‌و گەڵباخی بەتەواوی لەهەلومەرجێکی زۆر دژوارو نالەباردا بەپێ بۆ هەرێمە فارسنشینەکانی وەك کرمان‌و شیراز دوورخرانەوەو بەوهۆیەو زۆربەیان لەناوچوون، دەوڵەت خاکی کوردستانی بەگوێرەی بەرنامەیەکی ئیداریی نوێ بەشێوەیەك دابەشکرد کە دانیشتوانی کوردی لەیەکتر دابڕی‌و پەیوەندی بەیەکترەوە لاوازکردن‌و لەگەڵ میلەتانی تری غەیرە کوردی وەك ئازەردا گرێیدان‌و هانی ناکۆکییەکانی نێوانیانی دەدا، ئەمە جگە لەهاوکاریی چەند قۆڵی لەگەڵ وڵاتانی هەرێمیی ناوچەکە وەك تورکیاو عێراق‌و بەستنی ڕێکەوتننامەی هاوبەش بۆ لێدانی جوڵانەوەی نەتەوەیی کورد لەناوچەکە کە ڕێکەوتننامەی (سەعدئاباد) لەساڵی ١٩٣٧ زەقترین نموونەی ئەم هاوکارییە بوو. لەڕاستییدا، هەڵاواردن‌و جیاوازییکردنی نەتەوەیی‌و سیاسەتی پشتگوێخستنی ئابووری‌و ڕێگرتن لەگەشەکردنی کۆمەڵایەتیی‌و هەڵلوشینی سامانی کوردستان بەقازانجی بیرۆکراتی ئیداریی و سەربازیی دەوڵەتی ناوەندگەراو چینە باڵادەستەکانی نەتەوەی فارسی سەردەست، گەوهەری سیاسەت‌و حوکمڕانی شۆڤێنیانەی بیست ساڵەی ڕەزاشایان پێکدەهینا.[١٣]

هەربۆیە، داگیرکردنی ئێران لەئابی ١٩٤١و لەبەریەکهەڵوەشانەوەی دابودەزگای دیکتاتۆریی ڕەزاشای پەهلەویی‌و دابەشکردنی کاتیی ئەو وڵاتە لەساڵەکانی جەنگدا بۆ دوو ناوچەی نفوزی سۆڤیتیی لەباکوورو هەروەها ناوچەی بریتانیی لەباشوور، لەگەڵ هێشتنەوە دەسەڵاتی بنەماڵەی پەهلەویی بەلاوازیی لەتاران‌و دانانی محەمەدڕەزای کوڕی ڕەزاشا لەسەر تەخت کەلاویکی تازە پێگەیشتوو بوو،

بەشێوەیەك كە وەك ناوچەیەكی جیاكەرەوە لەنێوان هەردوو لادا بێت, كۆمەڵێك گۆڕانكاریی‌و جۆرە كرانەوەیەكی فەزا سیاسییەكەی لەسەر ئاستی ناوەندو هەرێمەكان, بەتایبەت ئەوانەی لەنێو ناوچەی نفوزی سۆڤێتیی بوون, هێنایەپێش. لەتاران مەشروتییەت‌و ژیانی سیاسیی‌و پارتایەتی بوژایەوەو ئەو سیاسەتكارانەی پێشتر لەدەورانی دیكتاتۆری رەزا شادا ناچار بەدانیشتن كرابوون یان لەزیندان كرابوون یاخود دوورخرابوونەوە, دیسانەوە گەڕانەوە سەر شانۆی سیاسەت‌و چەندین حیزب‌و ریكخراوی وەك حیزبی ئیرادەی میلی, تودە, زەحمەتكێشان, میهن پەرستان..هتد دامەزرێنران‌و دەیەها رۆژنامەی جۆراوجۆر بلاوكرانەوەو هەڵبژاردنەكانی مەجلیس ململانێ‌و گەرموگوڕیی تێكەوتەوە,[١٤] شایەنی باسە, ئەم بوژانەوە سیاسییە لەسایەی دەستێوەردانی هێزە داگیركەرەكانی وەك سۆڤیت‌و بریتانیا لەئێران‌و لەچوارچێوەی بەرژەوەندیی ئەواندا لەناوچەكە بەڕێوەدەچوو.

سەبارەت بە رۆژهەلاتی كوردستان‌و گەلی كوردیش, كە ئەو دەمە لەنێو چوار ئوستانی ئیلام‌و كرماشان‌و كوردستان‌و ئازەربایجانی رۆژئاوا دەژیان, هەلومەرجێكی نوێ هاتەئارا, نەمانی فشاری فەرماندەكانی سوپاو ژاندارم‌و ئەمنیەو لاوازبوونی دەسەلاتی ناوەندیی جۆرە ئازادییەكی هێنابووە ئارا, بەشێكی زۆر لەسەرخێڵەكانی كورد لەزیندانەكان هاتنەدەرو ئەوانەی دوورخراوەبوون گەڕانەوە ناو خێڵەكانیان‌و بەچەكی سوپای هەلوەشاوەی شاهەنشاهیی ئێرانیی خۆیان چەكداركردەوە, هەرچەندە وەزارەتی جەنگی حكومەتی ئێران هەوڵیدا بەهاوكاریی بریتانییەكان قەیران‌و ئاسەوارەكانی داگیركارییەكەی ئابی ١٩٤١ لەسەرخۆی كەمبكاتەوەو ئەو شكستە رۆحییە بە گێڕانەوەی دەسەلاتی ئیداریی‌و سەربازیی خۆی بۆ ناوچە كوردنشینەكان قەرەبوو بكاتەوەو بەهەمان شێوازی پێشوو فەرمانڕەوایەتی ئێرانیی لەوناوچانە دابمەزرێننەوە, ئەوەش ناڕەزایەتییەكی قووڵی لەنێو كورداندا هێنایەئاراو بووە هۆی روودانی چەندین راپەڕینی چەكداریی خێڵەكیی هەر لەناوچەی كرماشان‌و سەرپێڵی زەهاوەوە تاكو هەورامان‌و بانەو سەقزو هەروەها ورمێ كە بەهاوكاریی سوپا داگیركەرەكانی سۆڤێت‌و بریتانیا سەركوتكران, چونكە هەریەك لەو دوو دەوڵەتە لەخەمی پاراستنی ئاسایشی هێزەكانی خۆیان بوون‌و نەیاندەویست ئاڵۆزیی‌و پشێویی لەناوچەكەدا بێتەئاراو كاربكاتە سەر پرۆسەی گواستنەوەی هاوكارییەكان بۆ بەرەكانی جەنگ لەروسیا.[١٥] لەلایەكی دیكەوە, هەلومەرجی تاڕادەیەك ئاوەلای هێندێك لەناوچە كوردنشینەكان, بەتایبەت ناوچەی موكریان‌و ناوەندەكەی شاری مەهاباد, كە كەوتبووە كەناری ناوچەی نفوزی سۆڤێتیی‌و سوپای ئێرانی شاهەنشاهیی بەئاسانیی دەستی پێدا نەدەگەیشت, لەم هەرێمەدا زەمینەی بوژانەوەی چالاكیی سیاسیی‌و فەرهەنگیی كوردیی رەخساو سەرەتا "حیزبی ئازادی كوردستان"و دواتریش كۆمەڵەی ژیانەوەی كوردستان (ژ.ك) بەنهێنیی دامەزران‌و رۆڵیان لە بلاوبوونەوەی هۆشیاریی نەتەوەیی‌و رۆشنبیرییدا گێڕا, بەتایبەتی كۆمەڵەی ژ.ك كە رێكخراوێكی ناسیونالیستیی سەربەخۆییخواز بوو, هەوڵیدەدا لەرێگەی بلاوكراوەی وەكو "گۆڤاری نیشتیمان"ەوە لاوانی كورد بۆ خەبات لەپێناوی ئازادیی كوردو رزگاریی كوردستان‌و ژیانەوەی فەرهەنگی نەتەوەیی هانبدات‌و جوولانەوەی نەتەوەیی بخاتە سەرپێ.[١٦]

شایەنی باسە, ئەو جوولانەوەیە بەكۆتاییهاتنی جەنگی دووەمی جیهانیی وەرچەرخانێكی فراوانتری بەخۆوە دی‌و پێی نایە قۆناغێكی گرنگ‌و مێژوویی نوێ وە، بەچەشنێك لەسەرئاستی جیهانیی‌و

ئێرانییو نێوخۆیی هەلومەرجی لەباری بۆ لواو زەمینەو دەرفەتێکی شیاو هاتەپێش کە بتوانێت دەسەڵاتی سیاسیی بگرێتەدەستو بەدامەزراندنی دەوڵەتی جمهوری کوردستان یان کۆماری میللیی کوردستان کە لەهەندێك لەسەرچاوە مێژووییەکاندا بەهۆی پایتەختەکەیەوە بە کۆماری مەهابادیش ناودەبرێت[١٧] لاپەڕەیەکی بەرجەستە لەمێژووی هاوچەرخی گەلی کورد بەگشتیو لەمێژووی جووڵانەوەکە بەتایبەتی تۆمار بکات.

لەرووی جیهانییەوە، کۆتاییهاتنی جەنگ ئاکامی گرنگو هەمەلایەنەی لێکەوتەوە، سەرکەوتنی بەرەی دیموکراتیخوازییو رووخاندنی رژێمە فاشیستە توتالیتێرەکانی وەك: ئەڵەمانیا، ئیتالیاو یابان، پاشەکشەی دەوڵەتە سەرمایەدارە کۆلۆنیالیستەکانی وەك فەرەنساو بەریتانیاو لاوازبوونیان بەرامبەر پەرەگرتنی خەباتی ئازادیخوازییو نیشتمانیی گەلانی ژێردەستەو بەدەستهێنانی دەرفەتی بەدیهێنانی سەربەخۆیی سیاسیان، دەرکەوتنی یەکێتی سۆڤێت وەك زلهێزێکی بەتوانای خاوەن بەرژەوەندییو ئایدۆلۆژییەتی تایبەتیی خۆی بەچەشنێك تادەهات کێشی لەسەر سیاسەتی نێودەوڵەتیی زیاتر دەبوو، ئەوەی کاریگەریی خۆیان هەبوو لەسەر وڵاتەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست بەتایبەتیی وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستانی دابەشکراو لەپێش هەمووشیانەوە ئێران کەلەسۆنگەی گرنگی شوێنی ستراتیژییو ئابووریی و هاوسێیەتی یەکێتی شورەوییەوە زیاتر ببووە جێی بایەخو ململانێی زلهێزەکانی وەك ئەمەریکاو سۆڤێتو بریتانیا.[١٨] ئەوەش ئاسەوارێکی زۆری لەسەر رووداوە سیاسییەکانی ناوخۆی ئەم وڵاتە هەبوو، بەجۆرێك ریزبەندییەکی لەنێوان هێزە راسترەوەکان، بەدەسەڵاتی حوکمڕانیشەوە، لەگەڵ هێزە دیموکراتخوازەکانی سەرتاسەرییو جووڵانەوەی ئازادیخوازەکانی نەتەوە نەفارسەکانی ئێران هێنایەئارا، کە هەریەکە لەم هێزانە لەدەوری یەکێك لەجەمسەرێکی ململانێکە گردبوونەوە.[١٩]

سەرکەوتنی جووڵانەوەی ئازادیخوازانەی گەلی ئازەربایجان لە ئێرانو کۆنترۆڵکردنی هەرێمی ئازەربایجانی رۆژهەڵات بەشاری تەبرێزی پایتەختیشەوە لەلایەن فیداییەکانی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان، خۆبەدەستەوەدانی هێزەکانی لەشکری شاهەنشاهیی بەفەرماندەیی (سەرتیپ درەخشانی)و داگیرکردنی تەواوی پۆستو دامودەزگاکانی حکومەت لەلایەن هێزەکانی دیموکرات، دامەزراندنی (ئەنجومەنی میللی ئازەربایجان)و راگەیاندنی حکومەتی میللی ئازەربایجان لە ١٢ی کانونی دووەمی ١٩٤٥دا،[٢٠] ئەوانە گشتی رووداوی هەژێنەربوون بۆ گەلی کوردو رابەرانی جووڵانەوە نەتەوایەتییەکەی، کە لەلایەکەوە خۆیان بەهاوخەباتی ئازەرییەکان دژی دەسەڵاتی ناوەندیی دەزانیو لەلایەکی تریشەوە دەترسان لەلایەن ئەم دەسەڵاتە نوێیە ناکوردە کۆمۆنیستەوە قووت بدرێن، چونکە هەرێمی موکریان پێشتر بەئەنقەست لەلایەن رژێمی رەزاشاوە لەرووی ئیدارییەوە بەئازەربایجانەوە لکێنرابوو.[٢١]

هەموو ئەم هاندەرانە زەمینەیان بۆ گەشەکردنی کاری رێکخراوەییو نەتەوەیی لەهەرێمی موکریانی کوردستانی رۆژهەڵاتدا رەخساند, بەتایبەت لەشاری مەهاباد کە هەر لەدوای داگیرکاریی ساڵی ١٩٤١و بەهۆی داڕمانو لاوازیی دەسەڵاتی ناوەندییەوەو بۆ پاراستنی ئاسایشی شارو رێگریی لەتاڵانخوازیی عەشیرەتەکان, لەلایەن دەسەڵاتێکی خۆجێیەوە لەکەسایەتییە ناسراوو خاوەن پێگەکانی شار بە رێبەرایەتی (قازیی محەمەد)ەوە بەڕێوەدەبرا, ئەوەی توانیبوی بەلێهاتوییو دادپەروەریی خۆی پاش ماوەیەکی کەم لەئەندامبوون ببێتە رابەری کۆمەڵەی ژ.كو پاشتر لەگەڵ گەشەکردنی رووداوەکان لەسەر

داروپەردوی ژ.ك ڕێكخراوێكی سیاسیی نوێ بەنێوی حیزبی دیموكراتی كوردستان(ح .د.ك) دابمەزرێنێت. لەڕاستییدا, ح.د.ك رابەرایەتیی جووڵانەوەی نەتەوایەتیی گەلی كوردی لە كوردستانی ئێران گرتەدەست, بەجۆرێك توانی تەواوی هێزو باڵە جیاوازەكانی بزووتنەوەی كوردایەتیی لەئامێزبگرێت‌و تەواوی چین‌و توێژەكانی كۆمەڵگای كوردەواریی دوور لەقینەبەرایەتیی عەشیرەتیی‌و جودا لەكینەی مەزهەبیی‌و ناسیونالیستیی گۆشەگیرانە لەژێر ئاڵای خۆی‌و لەدەوری پرۆگرامێكی نەتەوەیی پێشكەوتووخوازانە كۆبكاتەوە. حیزبی دیموكراتی كوردستان زادەی خەبات‌و تێكۆشانی بژاردەی هۆشیارو نوێنەرانی راستەقینەی مافە رەواكانی خەڵكی ستەمدیدەی كوردستانی ئێران بوو، ئەوانەی بەدرێژایی ساڵەكانی جەنگی دووەمی جیهان چ لەرووی خەباتی چەكدارییەوە، یاخود لەرێگای كاری رێكخراوەیی‌و سیاسییەوە دژی دامودەزگا سەركوتكەرەكانی حكومەتی ئێران تێكۆشابوون‌و خۆیان تاقی كردبووەوە. ح.د.ك لەكوردستانی ئێراندا بەتایبەتیی لە موكریان، خاوەن پایەو نفوزێكی بەهێز بوو، هەر بە ماوەیەكی كەم پاش دروستبوونی لەسەر داروپەردوی كۆمەڵەی (ژ.ك) شێلگیرانە كەوتبووە نواندنی چالاكی سیاسیی‌و رۆشنبیریی‌و خاوەن هێزێكی چەكداری رێكخراو بوو، سەركەوتووانە سەرۆكاریی بەڕێوەبردنی كاروباری هەرێمەكەی دەكرد بەجۆرێك دەسەڵاتی ناوەندیی لەم رووەوە شوێنێكی بۆ نەمابۆوە. قازیی محەمەد رابەری حیزب رۆڵێكی یەكجار سەرەكیی‌و ناوەندیی‌و كاریگەریی هەبوو لەپێگەیشتنی هەلومەرجی نێوخۆو بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات و ئیرادەی نەتەوەیی، بەجۆرێك رۆڵی كاریزمای یاری دەكرد.[٢٢]

لەلایەكی ترەوە, رژێمی شاهەنشاهی لەسایەی محەمەد رەزاشای پەهلەویی لەسەر هەمان بنەماكانی سیاسەتی رەزاشای باوكی سەبارەت بە راوەدونان‌و سەركوتكردنی ئازادییخوازانی ئێرانیی بەگشتییی‌و بەگژداچوونەوەی داواكارییە رەواكانی نەتەوە نەفارسەكانی ئێران‌و لەپێش هەموویانەوە گەلی كورد بەتایبەتیی وەستابوون، كە رۆڵێكی سەرەكیی‌و فاكتەرێكی نەرێیی گەورە دەبینێت لەشێواندن‌و تەقینەوەی بارودۆخەكەی وڵات. لەم رووەوە هێشتا ئاگری دووەمین جەنگی جیهانیی بەتەواویی دانەمركابوو كە حكومەتی ئێران هێرشی بەربڵاوی بۆ سەر ئازادییخوازان دەستپێكرد. لەحوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥دا دەسەڵاتی سەربازیی‌و حاڵەتی نائاسایی لەشارەكانی ئەسفەهان‌و تاران راگەیەندراو فەرمانی داخستنی زیاتر لە ٤٠ رۆژنامەی ئازادییخوازی‌و ژمارەیەكی زۆری یانەو ناوەندە رۆشنبیرییەكان‌و هەڵوەشاندنەوەی سەندیكاو رێكخراوە پیشەییەكان درا، خەڵكانێكی ئازادییخواز لەشارەكان‌و ریزەكانی سوپادا دەستبەسەركران‌و بۆ زیندانە تاریكەكان راپێچكران. ژاندارم لەزۆربەی بۆنەو كۆبوونەوە جەماوەرییەكاندا بەگژ هاوڵاتیاندا دەچوونەوەو رووی ئاگری تفەنگەكانیان تێدەكردن[٢٣].

حكومەتە یەك لەدوا یەكەكانی ئێران, چ لەساڵانی دووەمین جەنگی جیهانیی, چ دوای كۆتاییهاتنیشی, گاڵتەیان بەچارەسەریی پرسی نەتەوایەتیی كورد دەهات‌و ئامادە نەبوون كەمترین ماف بۆ گەلی كورد لەئێران بسەلمێنن، كاتێك پێش تەواوبوونی جەنگ قازیی محەمەدو ژمارەیەك لەگەورەپیاوانی كورد چونە تاران‌و چاویان بەشاو دەسەڵاتدارانی ئێران كەوت‌و داوای چاكسازیی دۆخی شێواوی كوردستان‌و بایەخدان بە گەشەپێدانی باری تەندروستیی‌و رۆشنبیریی گەلی كوردیان لێكردن، هەرگوێشیان لێ نەگرتن.

لەلایەکی ترەوە، جگە لەو پەلامارو کوشت‌وبڕەی فەرمانڕەوایانی ئێرانیی‌و فەرماندەکانی لەشکری شاهەنشاهیی لەکوردستان دەرهەق بەگەلی کورد ئەنجامیان دەدا، بێ لیاقەتی‌و گەندەڵیی دەزگا بەڕێوەبەرایەتییەکانی دەسەڵاتی ناوەندیی ئێرانیی لەکوردستان‌و دواکەوتوویی لەهەموو رووییەکەوە جێگەی رەخنەو بێزاریی خەڵکی کوردستان بوو. ئەم حاڵەتە زیاتر خەڵکەکەی هاندەدا کە بیر لە دامەزراندنی دەسەڵاتێکی خۆجێ بکەنەوە کەئەڵتەرناتیفی دامودەزگا گەندەڵەکانی حکومەت بێت، وەك قازیی محەمەد دواتر ئاشکرای کرد:" لەپێش دا کاربەدەستانی ئێران بێجگە لەوەی جوابیان نەداینەوە شوخیشیان بەداوای ئێمە کردو ناچار بوین حکومەتی میللیمان دامەزراندو هێزی خۆمان لەبەرامبەر ئەواندا تاقی کردەوە"[٢٤].

لەپاڵ رەتکردنەوەی دەسەڵاتدارانی تاران بۆ سەلماندنی کەمترین ماف نەتەوایەتیی کوردو بێ لیاقەتیی دەزگاکانی حکومەتی ناوەندیی لەدۆزینەوەی رێگاچارەی گونجاو بۆ دۆخە شێواوەکەی کوردستان‌و قەیرانە ئیدارییەکەی، تەوژمی بیری ئازادیخوازانەو بڕوا بەمافی گەلان بۆ بڕیاردانی چارەنووسیان‌و دیاریکردنی جۆری دەسەڵات‌و شێوازی بەڕێوەبردنیان، ئەو پرەنسیپانەی کەناوەرۆکی پەیمانی ئەتلانتیك، کەهاوپەیمانەکان بەدرێژایی جەنگ بەگوێی میلەتانی ژێردەست‌و چەوساوەیان دەدا، ئەو تەوژمە دوای کۆتایی هاتنی جەنگ تا دەهات لەکوردستاندا پەرەی دەسەند، بەتایبەتیی لەهەرێمی موکریاندا کەخەڵکی ئامادە نەبوون دەستبەرداری ئەو ئازادییە بن کە بەدرێژایی ساڵانی جەنگ خەباتیان بۆ کردووەو لەدوای رووخانی رژێمی دیکتاتۆریی رەزاشا لەم ناوچەیەدا بەدەستیانهێناوە، ئامادەنەبوون بچنەوە بندەستی رژێمێکی دیکتاتۆریی دیکە کە بەئاگروئاسن وەڵامی سادەترین داواکارییەکانیان بداتەوە. وەك دواتر رۆژنامەی (کوردستان) ئاماژەی بۆدا، "هیچ قوەت‌و قودرەتێك ناتوانێ لەدنیای دیموکراسی فیعلی دا ئێمە بێنێتەوە ژێر یوغی ئەسارەت‌و بەندەگی چون ئەو حەقە ئەورۆ ئێمە بەدەستمان هێناوە رۆحی‌و مەشنوری ئەتلانتیك‌و موعاهەداتی موتەفقینە".[٢٥]

ئەوە بوو لەپێش نیوەرۆی رۆژی ٢٢ کانوونی دووەمی ١٩٤٦، لەمەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد، بەئامادەبوونی زۆربەی کادرەکانی ح.د.ك و جەماوەرێکی زۆری شارو نوێنەری ناوچەکان‌و عەشیرەتە کوردەکان هەر لەماکۆوە هەتا سەقزو سەردەشت کە پێشتر بانگهێشت کرابوون، ئاهەنگی مەراسیمی راگەیاندنی کۆماری میللیی کوردستان دەستیپێکرد. دوای چڕینی سروودی نەتەوەیی "ئەی رەقیب هەرماوە قەومی کورد زمان"و هەڵکردنی ئاڵای نەتەوەیی کورد کە لەسێ رەنگی :سوور، سپی‌و سەوز پێکهاتبوو کە لەناوەڕاستیدا نیوەرۆژێك کەدوو گوڵە گەنمی بەدەوردا هاتونە خوارو قەڵەمێکیش لەپشتەوەی چەقێنرابوو، لەناو جۆش‌و خرۆش‌و چەپڵەو بەختەوەریی جەماوەردا، گەورە پیاوانی کوردو سەرانی ح.د.ك دەستیان بەوتار خوێندنەوە کردو سوێندی دڵسۆزییان بۆ جەمهوریەت‌و سەرۆکەکەی پێشەوا (قازیی محەمەد) خوارد.[٢٦]

کۆمیتەی ناوەندیی ح.د.ك چەند کۆبوونەوەیەکی سازداو لەئاکامدا بڕیاری پێکهێنانی حکومەتێکی دا لەژێر ناونیشانی ((هیئت رئیسەی میللی)) ، بەسەرۆکایەتیی حاجی بابە شێخ. راگەیاندنی ئەم هەیئەتەو ناوی وەزیرەکان‌و پۆستەکانیان لە ١١ی شوباتی ١٩٤٦دا بڵاوکرایەوە بەم شێوەیە: محەمەد حوسێن سەیفی قازیی - وەزیری جەنگ، محەمەد ئەمین موعینی - وەزیری کاروباری نێوخۆ، محەمەد ئەیوبیان -

وەزیری لەش ساغی، عەبدوڵڕەحمانی ئیلخانی زادە ـ وەزیری مشاور، سمایلی ئیلخانی زادە ـ وەزیری ڕێگاوبان، ئەحمەدی ئیلاهی ـ وەزیری ئابووری، کەریمی ئەحمەدین ـ وەزیری پۆستو تەلەگراف، مستەفای داودی ـ وەزیری بازرگانیی، مەناف کەریمی ـ وەزیری فەرهەنگ، مەحموودی وەلی زادە ـ وەزیری کشتوکاڵ، سەدیقی حەیدەری ـ وەزیری تەبلیغات، خەلیلی خوسرەوی ـ وەزیری کارو مەلا حوسێنی مەجدی بە وەزیری داد دانرا بوون.[٢٧]

وەك لەناوی وەزیرەکاندا دیارە نزیکەی تەواویان لەئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی ح.د.ك هەڵبژێدرابوونو نوێنەری چینە باڵاکانو بنەماڵە ناسراوەکانی شاری مەهاباد، یاخود موڵکدارە گەورەکانی دەوروبەری بوون، چ نوێنەرێکی باکووری کوردستانو شارەکانی ماکۆو خویو ورمێ یاخود ناوچەکان سەقزو سەردەشتی تێدا نەدەبینرا. کەسایەتییە ناودارەکانی ئەو ناوچانە وەك ڕەشید بەگ، عەمەر خانی شکاكو زیرۆبەگ زیاتر پێشەوا وەك ڕاوێژکار پرس‌ورای پێدەکردن. شایەنی باسە، جگە لەوەزارەتەکان چەند بەڕێوەبەرایەتییەکی تریش دامەزران لەوانە ئیدارەی دارایی کوردستانو هەروەها ئیدارەی کوللی ئەوقاف کوردستان .[٢٨]

هەرچەندە، دەگونجێت سروشتی کۆمەڵگەی کوردیی لەو کاتەدا، فاکتەرێکی هەرە گرنگ بێت لە دیارییکردنی ئەو شێوەیەی کە بەخۆیەوە بینی. جووڵانەوەکە بەرجەستەی قۆناغێکی وەرچەرخان دەکات لەنێوان خێڵگەرایی‌و هۆشی نەتەوایەتییدا. کۆمارە کوردییەکە بەرجەستەی پشکوتنی جووڵانەوەیەکی نەتەوەیی دەکات لەکۆمەڵگەیەکدا کەهێشتا پاشماوەیەکی بەهێزی کەلتوورو عەقڵییەتی خێڵەکیی تێدا مابوو، لەکاتێکدا ڕێبەرایەتی کوردیی نوێ لە ڕۆشنبیرە شارەکییەکان ئەلتەرناتیڤێکی نوێیان پێشکەشکرد کە نەتەوایەتیی بوو. ئەوە سەرۆکخێڵەکانو ڕۆشنبیرانی چینی ناوەڕاستی شارەکیی بوون کە هێزە سەرەکییەکانی کۆمەڵگەی کوردییان پێکدەهێنا کە لەهێندێك حاڵەتدا دژبەیەکیش بوون. ئەوە کێشمەکێشی نێوان ئەو دوو هێزە بوو کە زیاتر لە هەرشتێکی دی سروشتی جووڵانەوە کوردییەکەی ساڵی ١٩٤٦ی دیارییدەکرد. لەسایەی ڕەوشێکی لەم چەشنە، هەریەك لەو دوو هێزە سەرەکییە نەیاندەتوانی بێ هاوکاریی ئەو دیکە دەسەڵاتی خۆیان بچەسپێنن. سەرۆکخێڵەکان نەیاندەتوانی هەروەك دەورانی سمکۆ بەتەنیا دەسەڵات بگرنەدەست و خاوەن بڕیاربن، چونکە ئەمێستا ڕێکخراوی سیاسیی هەبوو لایەنگریی لە نەتەوایەتیی کوردیی دەکردو ڕکابەری لەگەڵ وەفاداریی‌و ئینتیمای خێڵەکیی دەکرد، بەڵام ڕۆشنبیرە شارەکییەکانیش نەیاندەتوانی سەرۆکخێڵەکان پشتگوێبخەن یاخود دوژمنایەتییان بکەن، چونکە پێویستیان بە نفوزی سەربازیی‌و سیاسیی‌و تواناو پێگەی کۆمەڵایەتییان بوو. هەرچەندە، هەروەك چارەنووسی کۆمارەکە دەریخست، لەماوەی جووڵانەوەکەی ساڵی ١٩٤٦دا، هێشتا هەڵوێستی خێڵەکیی باڵادەستبوو بەسەر هەستی نەتەوایەتییداو ئاراستەی ڕووداوەکانی دیارییدەکرد.[٢٩]

بەم چەشنە کۆماری کوردستان، وەك حکومەتێکی دیفاکتۆ دەسەڵاتی خۆی لە هەرێمی موکریاندا، هەر لەمیاندواوەوە تا نزیك سەقزو سەردەشت دامەزراند[٣٠]، ئەو ناوچەیەی کە د.قاسملو بە ٣/١ی‌و ژیگالینا ٤/١ی خاکی کوردستانی ئێرانیان لەقەڵەمداوە[٣١]، ئاڵای کوردستان لەهەموو ئەو ناوچانەدا لەشوێنی ئاڵای ئێران هەڵکران. لەڕاستییدا، دامەزراندنی حکومەتێکی کوردیی بەمجۆرە بەدیهاتنی یەکەمین ئامانجەکانی جووڵانەوەی نەتەوایەتیی گەلی کورد بوو لەئێرانو دەستکەوتێکی سیاسیی‌و نەتەوەیی مەزن بوو بۆ

ح.د.ك که جووڵانەوەکەی له قاوغه تەسکەکەی دەرهێناو گواستییەوه بۆ پلەو قۆناغێکی نوێ لەبەهێزکردنی ناسیونالیزمی کوردیی و یەکەمین هەنگاوی راستیینەی لەبواری وەرچەرخان و گەشەپێدانی سیاسیی و ریفۆرمی هەمەلایەنەی پەروەردەیی و کەلتووریی و فەرهەنگی و نوێگەرایی سیاسییدا هاویشت، هەروەك باقیج دەڵێت:" کوردستانی ئێرانی بەمۆرێکی تایبەت و قوڵ نیشانەکرد کەتائێستا ئەو نیشانەو تایبەتمەندیانەی مەهاباد خولقێنەری روخساری چەسپیووی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی ئەم پارچەیەی کوردستانە"[٣٢].

وێڕای ئەوەی تەمەنی کۆماری میلیی کوردستان زیاتر لە١١ مانگ یا وردتر بڵێین له ٣٣٠ رۆژی تێپەڕی نەکردو هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوه کۆمەڵێ گرفتی ئابووریی قورس و هەڕەشەی سیاسیی و سەربازیی سەخت یەخانگیر بوو، کەچی لەو ماوەکەمەدا توانی گەلێك کارو دەستکەوتی گرنگ بێنێتەدی که زۆریان ئاواتی لەمێژینەی خەڵکی کوردستان بوون و بۆ یەکەمین جار لەژیانی نەتەوەی کورد لەئێران هاتنەدی.

باسی سێیەم: سیماکانی تری گەشە پێدان لەسایەی کۆماری کوردستان

هەروەك پێشتر ئاماژەمان پێکردووه، بەکارهێنانی گەشەپێدان چەمکێکی نوێیە، بەڵام ئەمە بەومانایە نییه بەر لەو بەکارهێنانه ئاشکراو فەرمییەی بۆی دیاریکراوه، باسکردن لەگەشەپێدان بوونی نەبووبێت، یاخود بیری لێنەکرابێتەوه. بەتایبەتی لەگەڵ هەموو پێویستی و خواستێکی مرۆڤەکاندا بیری داهێنان و گەشەپێدان دێتەئاراوه، دیاره سروشتی کۆمەڵگەکانیش سروشتێکی گۆڕاوەو بەردەوام پێویستی و خواستەکانی تاکەکانی کۆمەڵیش ڕوو لەزیادبوون و هەڵکشانن.

لەم رووەوه مەزنترین هەنگاو بریتییبوو دامەزراندنی حکومەت و دەزگاکانی بەڕێوەبەرایەتیی کوردیی و بەفەرمییکردنی زمانی کوردیی و کردنی بەزمانی حکومەت و پەروەردەو خوێندنگاو تەواوی دەزگا فەرهەنگییەکان. لەڕاستییدا, زمان رەگەزێکی سروشتیی و ئیتنیی جیاکەرەوەی گروپە مرۆییە جیاوازەکانەو تەنیا لەچوارچیوەی قەوارەو لەسایەی رێبەرایەتیی و هزرێکی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی نەتەوەییانەدا دەکرێت ببێتە رەگەزێکی سەرەکیی و پایەداری شوناسێکی یەکگرتووی نەتەوەیی که لەبزاڤی ئیتنۆ-نەتەوایەتییەکانی رۆژهەڵاتدا پێویستییەکی بنەڕەتییە بۆ خۆجیاکردنەوه لەوانی دیکەو جەختکردنەوه لەسەر خودو هەروەها ئامرازێکی بنەڕەتیشە بۆ پەرەپێدانی پرۆسەی نەتەوەیی و پایەداریی لەقۆناغی هاوچەرخدا. لەم رووەوه پێشەوا قازیی محەمەد وتویەتی:" ئێمە وەك گەلێك یەکمان گرتەوەو بەهێزتربووین و بەیەکجاری بۆ گەیشتن بەماڤی خۆمان دەستمان بەخەبات کردوەو ئێستا ئێمە لەم بارەوه دەستکەوتی زۆرمان بەدەستهیناوه ئەگەر لەرابردوو نوسین و ئاخافتن بەزمانی کوردی رێگای پێ نەدەدرا, ئێستا ئێمە رۆژنامەی "کوردستان" مان هەیە."[٣٣] هەروەها دەڵێت: "بۆناساندنی لیاقەتی میللی و دەرخستنی حەیاتی ئەدەبی و فەرهەنگی کوردو بۆ راگەیاندنی هاواری خۆمان بەدنیای بەشەریەت و عەدالەت موحتاجی وەسیلەی چاپ و بلاوکردنەوه بووین, چاپخانەی زۆر چاك تەئیسی کراو دانرا, لەشاری خۆماندا بەزمانی خۆمان گۆڤارو رۆژنامه دەردەچێ و بیرو فیکرو داخوازی ئێمە لەدنیادا بڵاو دەکاتەوه". [٣٤]

شایەنی باسە هێنانی چاپخانەو دامەزراندنی چاپخانەی کوردستان لەشاری مەهاباد کە (قادری مدرسی) سەرۆکی بنکەو (عەلی خوسرەوی) بەڕێوەبەرە ناوخۆییەکەی بوو, بە هەنگاوێکی گرنگی سەرانی ح.د.ك دادەنرێت لەمێژووی ڕۆشنبیریی و سیاسیی کوردستانی ئێراندا. جگەلە دەرکردنی یەکەمین ژمارەی گۆڤاری (کوردستان) لە٦ی کانونی یەکەمی ١٩٤٥دا دەرچوو کەبڵاوکراوەیەکی سیاسیی، ئەدەبیی و گشتیی بووەو هەر ١٥ ڕۆژ جارێك چاپدەکراو تا رووخاندنی کۆمار (١٦) ژمارە لێدەرچووو، لەچاپدانی ڕۆژنامەی (کوردستان)یش کەیەکەم ژمارەی لەمەهاباد لە ١٠ی کانوونی دووەمی ١٩٤٦ بڵاوکرایەوەو ڕۆژ ناڕۆژێك چاپدەکرا خۆی لەخۆیدا ئەزمونێکی نوێ بوو لەژیانی سیاسیی و ڕۆشنبیریی گەلی کورد لەکوردستانی ئێراندا، بەڕێوەبەرو سەرنووسەری گۆڤارو ڕۆژنامەکەش سەید محەمەدی حەمیدی بوو. ڕۆژنامەی کوردستان تا رووخاندنی کۆمار ١١٤ ژمارەی لێ بڵاوکراوەتەوە,[٣٥] ئەو ڕۆژنامەیەی نەك هەر تەنیا زمانحاڵی حیزبی دیموکرات و کۆمارە نەوپاکە بوو، بەڵکو بووە پردێك لەنیوان خەڵکی کورد و حکومەتەکەی, شوێنێك بۆ دەربڕینی سەرنج و سکاڵای هاوڵاتیان, تریبیۆنێك بۆ گفتوگۆو گەنگەشەو لێکدانەوەی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئەدەبیی, ئاوێنەیەك بۆ ڕەنگدانەوەی بیروڕای خەڵك و ژیانی ڕۆژانەیان, سەرچاوەیەك بۆ دروستبوونی رای گشتیی و هۆشیاری نەتەوەیی, هەمان ئەو ڕۆڵە گرنگەی کە (بندکت ئەندەرسۆن) هەوڵیداوە لەکتێبە بەناوبانگەکەیدا بیکاتە بنەما بۆ دەرکەوتنی نەتەوایەتی هاوچەرخ.[٣٦] هەربۆیە لەم کۆڵینەوەیشدا وەك سەرچاوەیەکی بنەڕەتی و بەڵگەنامەیی بۆ پێشاندانی رووکانی گەشەپیدان لەسایەی کۆمارەکەدا پشتی پێ بەستراوە.

لەم دیدەوە, ئەگەر سەرنجی ڕۆژنامەی کوردستان بدەین و ڕووپەڕەکانی بەوردیی بخوێنینەوە، هەوڵێکی بەرفراوان و گەورەی گەشەپێدان دەبینین، "ئەم نامەیە کە لەلایەن حزبی دیموکراتی کوردستان بڵاودەبێتەوە دەیەوێ قەڵایەکی ئاسنین لە ئیتیحادو برایەتی بێنێتە بەرهەم کەبناغەکەی بەزانست و هونەرو لەشساغی داندرابێ و بتوانێ دەگەڵ سێڵاوی دوبەرەکی و بێدینی و هەموو جۆرە ڕەوشتێك کە بۆ سەربەستی زەرەربێت بەربەرەکانی بکا."[٣٧]

ئەمە بەلەبەرچاوگرتنی ئەو دۆخە ئابووری و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسیەی لەو قۆناغەدا کۆمار گوزەراندوویەتی, هاوکات بەو توانست و هێزە مرۆییە سنوردارەی بەردەستبووە... لەکۆی ئەم لایەنانەو هەوڵەکانی ئەم ڕۆژنامەیەو ئەو کارانەی لەلایەن کۆمارەوە (بەو تەمەنە کورتەیەوە) بانگەشەی بۆکراوەو هەوڵی بەکرداریکردنیان بۆ دراوە، دەکرێت لەچەند لایەنێکەوە هەوڵەکانی گەشەپێدان نزیك لەتێگەیشتنی ئەمڕۆ ببینین و تیشکیان بخەینەسەر.

گەشە پێدانی ڕۆشنبیریی و برەودان بەهۆشیاریی

گەشەپێدانی ڕۆشنبیری لەسایەی کۆمارو ئەوەی لەدووتوێی ڕۆژنامەی کوردستان دەخوێنرێتەوە، بەگرنگیپێدان و گەشەپێدانی زمانی کوردی دەستیانپێکردووە، زمانیش کاتێك گەشەدەکات, کەلەخوێندنگەو سەرشەقام و ناوخەڵك گەشەبکات، بچێتە نێو گفتوگۆو دانوستاندنە ڕۆشنبیری و کەلتورییەکانەوە، لەم سۆنگەیەوە بەکوردی خوێندنیان بەزۆرکردووە، "بەتەواوی ئەهالی خۆشەویستی (سابڵاغ) ڕادەگەیەندرێت – لەسەر ئەمری پێشەوای معظم و قەراری (حزبی دیموکراتی) کوردستان لەوەی

بەولاوە پێویستە بۆ پەرەپێدانو ڕەواجی زمان كوردی. خوێندن لەمەدرەسەكاندا بەكوردییە لەو (تاریخەوە) تا ١٠ ڕۆژی دیكە هەركەسێك كوڕو كچی هەبێ كە عومری اقتضای خوێندن بكا دەبێ بینێرێتە مەدرەسە ئەڵبەتە هەركەس لەو ئەمرە ڕوو وەرگێڕێ بەتوندترین مجازات تەنبێ دەكرێ."[٣٨]

هەر لەپێناو ئەم ئامانجەدا بانگەشەی گۆڕینی نووسینی كوردییان بۆ ئەلفوبێیەكی ئاسان دەستپێكردووە، تاوەكو بۆ فێركردنی ئەوانەی خواستی خوێندنیان هەیە ئاسان بێت.[٣٩]ئەوە جگە لەكردنەوەی چەندین قوتابخانەو سازاندنی خوێندنی شەوانە, كە وەك هەڵمەتێك بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواریو فێربوونی زمانی كوردیی، لەچەندین گۆشەی ڕۆژنامەكەدا بانگەشەی پێشدەستیو بەدەمەوەچوونی خوێندنو خوێندنی شەوانە بڵاوكراوەتەوە.[٤٠]

لەهەمانكاتدا ڕۆژنامەكە وەك ئاسانكارییەك بۆ فێربوونی زمانی كوردی, بەزنجیرەو لەژمارە (٣٢)ەوە هەرجارەو لەگۆشەیەكیدا لەژێرناوی (دەرسی زمانی كوردی) پیتێك لەپیتەكانی زمانی كوردیی لەچەند وشەیەكدا بەكاربردووە، تاوەكو هەركەس ئارەزوومەندبوو لەڕێگەی خوێندەوارێكەوە خۆی فێری خوێندنی كوردی بكات, تا ژمارە (٦٠) زنجیرەی دەرسەكان گەیشتووەتە (٢٧)و پیتی (ی). لەگەڵ ئەمانەشدا بابەتی دیكەی وەك ماتماتیكو جوگرافیای كوردستانی وەك دەرس لە ڕووپەڕی ڕۆژنامەكەدا بڵاوكردۆتەوە.

لەم پڕۆسەیەشدا, بەكردنەوەو دامەزراندنی چاپخانە,[٤١] دانانی فەرهەنگی زمانەوانی,[٤٢] كردنەوەی كتێبخانە,[٤٣] سینەماو رادیۆی كوردستان,[٤٤] میكانیزمو زەمینەسازیی فێركردنو زانستخوازییان پراكتیزەكردووە، هەمانكات وەك ئاگاداركردنەوە, سەرجەم شارەزاو نووسەران لەپێویستی ئاگاداربوونی (هەیئەتی فەرهەنگیی) لەبەكارهێنانی هەرچەمكو زاراوەیەكی كوردیی نوێ ئاگاداركراونەتەوە, بۆ ئەوەی بەشێوازێكی فەرمی بڕیاری لێبدرێت,[٤٥] واتە هەوڵدراوە بەكارهێنانی چەمكو زاراوەكان لەشێوازو فۆرمێكی ستانداردا و لەلایەن (هەیئەتی فەرهەنگیی) ڕێكبخرێن.

لەگەڵ ئەمانەدا هەنگاوی بەكوردییكردنی وتاری هەینی وەك فەرمانێك بۆ مامۆستایانی ئایینی، تاوەكو وتارەكانیان بەكوردیی بۆ ئامادەبووان بخوێننەوە بایەخێكی گەورەی هەبووە,[٤٦] بەتایبەتی لەتێگەیشتنی ماناو چەمكە ئایینیەكان, بۆ ڕزگاركردنی تاكەكانی كۆمەڵگەی كوردیی لە هەر چەواشەكارییو خەڵەتاندنێك كە لەمێژووی كورددا و لەلایەن نەتەوە سەردەستو داگیركەرەكانەوە بەكاربراوە, ئەم هەوڵەش تاڕادەیەك هاوشێوەی هەوڵەكەی چاكسازی ئینگلیزیی (ولیام تیندال ١٤٩٤–١٠٣٦) ە كاتێك بۆ یەكەمجار ئینجیلی وەرگێڕا بۆ زمانی ئینگلیزییو بە پیاوانی كڵێسای ڕاگەیاند "وادەكەم ئەو لاوەی سەرقاڵی زەوی كێڵانە زیاتر لەئێوە لە ئینجیل تێبگات."[٤٧]

بەدیوەكەی تریشدا , بایەخدان بە مامۆستایانو بەرزكردنەوەی ئاستی زانستو ڕۆشنبیرییانو فێركردنی چۆنیەتی مامەڵەكردن لایەنێكی دیكەی گەشەپێدانی كۆمارە بۆ بواری ڕۆشنبیریی، هەوڵدراوە فەلسەفەی پەروەردەو مەبەستەكانی بۆ مامۆستایان ڕوونبكرێتەوە، لەگەڵ ئەوەی لەسەر مامۆستایان پێویستە منالأن فێری خوێندنو خوێندەواری بكەن، هاوكات شارەزاكردنی منالأن لە چۆنیەتی پاراستنی لەشساغی خۆیان بەئەركێكی تری مامۆستاكان لەقەڵەمدراوە, هەروەها گرنگیدان بە لایەنی ئاكارییو ڕەوشتییان تاوەكو وەك كەسێكی شیاوو سودمەند لە دواڕۆژی خانەوادەو كۆمەڵەكەیان كەڵكیان

لێوەربگیرێت, سەرجەم کارە بەدو ناشایستەکانیان بۆ ڕوونبکرێتەوە, لە هەمووی گرنگتر لە مامۆستایان داواکراوە ئەم پرۆسەی فێرکردنە لەرێگەی بوونە پێشەنگو ئاکاری بەرزی خۆیانەوەو بەکرداری بە خوێندکارانی پیشانبدەن[٤٨]. کارێکی سەرنجراکێشە کاتێك هەوڵدراوە لەمیانەی ڕوونکردنەوەی پەروەردەی بنەڕەتی خوێندنگەکانی ئەو قۆناغە , مەبەستو فەلسەفەی هەر وانەو بابەتێکی نێو پرۆگرامی خوێندنەکە ڕوونبکرێتەوە[٤٩]. ئەمە سەرەڕای کردنەوەی خولی دوومانگی بۆ سەرجەم مامۆستایان تاوەکو لەسەرجەم بوارەکانی کاری فێرکاریی‌و پەروەردەیی بەهێزبن‌و ئاستی زانستیان بەرزو فراوان بێت, هەروەك چۆن لەدوای تاقیکردنەوەی مامۆستایان، پلەو پۆستو ناونیشانیان لەڕوانگەی تاقیکردنەوەکانەوە پێبەخشراوە[٥٠]. لەگەڵ ئەم ڕێوشوێنانەدا هەوڵدان بۆ خستنەڕووی بایەخ‌و گرنگی زانستو خوێندەواری لە ژیانی سیاسی‌و کۆمەلأیەتی‌و ئابووری تاکەکاندا وەك هاندان‌و هەڵمەتی بانگەشەکاری پەیرەوکراوە, "زانست هێزێکە کەقەومی دواکەوتوی مردو لە تۆری نەگبەت دەردەهێنێ. زانست تاجێکە بچێتە سەر هەر سەرێك لە بەدبەختی‌و کەساسی ڕزگاری دەبێت."[٥١] هاوکات لەم بوارەدا لەئاستێکی وردترو قوڵتر قسەیانکردووەو کایەی ڕۆشنبیری‌و مەعریفەتیان بۆ گشتی‌و تایبەتیی دابەشکردووە: "ڕەوشەن فیکری دوو بەشە: خوێندنی تایبەتی ئەو شارەزایی پەیداکردنی هەمووشتێك لەمادەیەکدا.خوێندن بە سوڕەتێکی عمومی ئەویش زانین لەهەموو مادەیەکدا شتێکە."[٥٢] هەروەها هەوڵیانداوە هۆشیاری ئەوە بلأوبکرێتەوە کە خوێندن تەنها تایبەت نییە بە شارنشینەکان‌و دێهاتەکان لێی بێبەشبن, یاخود تەنها دەوڵەمەندو ئاغاو بالأدەستەکان کەڵك لەخوێندن وەربگرن, لە پشتی ئەم دیدەوە هەوڵی بەهەمەلایەنکردن‌و گشتاندنی پرۆسەی فێرکردن‌و خوێندنی ئامادەیی هەبووە. (محمد محمود) کە بابەتیکی بەناونیشانی (میللەت و خوێندن) لە رۆژنامەی کوردستاندا بلأوکردۆتەوە لەم بارەیەوە دەڵێت: "من لە فلاحی کورد داواناکەم کە اینی دارون‌و تی بینی انشیتاینی بزانیت‌و لە ماموەستای کورد داواناکەم کە اصولی زبانی هیروگلیفی بزانی‌و لە تجاری کورد داواناکەم کە ئاوازی بیتهوون بزانێت‌و لە موظفی کورد داواناکەم کە دیانتی بودا بزانێت. بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا کە دەزانم ئەوانە زۆر مهمن تەنها ئەوەیان لی داوادەکەم کە هەرچی بە ژیانی اقتصادی‌و سیاسی‌و کۆمەلأیەتیانەوە علاقە داربێ بیزانن.و هەرچی کاردەکاتە شێوەی کارکردنیان‌و ڕێگای ژیانیان‌و علامەتیان پێکەوە هەبێ بیزانن."[٥٣] لەوەش زیاتر ئاماژە کراوە کە گەر توانستی ڕۆشنبیری‌و مەعریفەت گەشەپێنەدرێت, ناتوانرێت لەگەڵ رەوشی ژیان‌و شارستانێتی دنیادا ڕێبکرێت‌و لەگۆڕانکارییەکان تێبگەین: "خوێندەواری‌و باسەوادی امرو ڕێگایەکی بین المللی گرتووە, چونکی شارستانیەتی امرو خۆی بەرەو ڕێگایەکی بین المللی دەروا چاوناکاتە جیاوازی قومیت‌و جنس‌و دیانت وسیاست...کەوا بوو لەوەقتێکدا کە ایمە لە شارستانێتی بین المللی بەشدارین, دەبێ لە خوێندن و باسوادی بین المللیش دا بەشداربین ... ئەگەر پێشینانی خۆمان لە وانەی کە سەربەستی‌و ئازادی و حەق‌و خوێندنیان خوش ویستوە بناسین. دەبێ امروش ئەو هاوڕییانە بناسین کە ئازادی خواو حق پەرست‌و خوێندن پەرستن.."[٥٤]. تەنانەت هانی دێهاتیکان دراوە داوای خوێندن‌و مەدرەسە بکەن لە گوندەکانیاندا, ئەگەر حوکمەتیش توانای کردنەوەی مەدرەسەی لە هەموو گوندێك نەبوبێت, ئەوا با خەڵك خۆیان (معلمێك) بهێنن دەرس بەسەرجەم منداڵانی گوندەکە بڵێتەوە[٥٥]. ئەمەش هەمووی لە پێناو پەروەردەکردنی نەوەیەك بووە کە بتوانێت پێداویستی‌و

کەموکوڕیەکانی داهاتووی کۆمەڵگە پڕبکاتەوە "..ملت دکتورو پیاوی سیاسی دبلوماسی پێویستە. ملت دەڵیت هەمیشە ژمارێکی زۆر لە کوڕان‌و کچان خوێندەوارو خارجە دتیو زانا, مخترع میکانیك, فیلسوف و سیاسیونی هەبێ کە بتوانن لە کاتی قەومایدا دەستی ملت بگرن‌و لە قوڕی هەژاری‌و گێژاوی داماویان ڕزگاربکەن."[٥٦]

دووەم: گەشە پێدانی کۆمەڵایەتیی

گەشەپێدانی کۆمەڵایەتیی لەسایەی کۆماردا, وەك سیماو دیاردەیەکی پەرەسەندوو بەواقیعی ئەو کاتەی کۆمەڵی کوردەواریی خۆی دەنوێنێت. دیارە گەشەپێدانی کۆمەڵایەتیی خۆی لەخۆیدا پرۆسەیەکی هەمەلایەن و گشتگیرە, بۆیە کاتێك لەسایەی کۆماری کوردستاندا سەرنجی هەوڵەکانی گەشەپێدان دەدەین, زۆر لایەنی کۆمەڵایەتیان لەبەرچاو گرتووە. لەسەرەتاوە هۆکارو فاکتەرەکانی گەشەپێدان بۆهەر نەتەوەو میللەتێك دیاریکراوە "سێ شت زۆر پێویستە بو مەملەکەت یکەم اتحاد دوهەم زانین سی یەم تی کوشین وکار ...هەرمیللەتێکی دەگەل یەك اتحادو دەستی برایەتیان داوە بە دەستی یەك ئەو میللەتە کاروباری زۆر وە پێشدەکەوێ... خوێندنیش میللەتی سەربەرز ڕادەگرێ‌و ئالای بلیندی تا ئەبەد بەرز دەکاتەوە"[٥٧].

بۆ ئەم مەبەستەش پەروەردەی تاکەکانی کۆمەڵ بەپەروەردەیەکی تەندروست ، بەیەکێك لە گرنگترین فاکتەرەکانی گەشەپێدانی کۆمەڵایەتی ڕوونکراوەتەوە لەم بوارەشدا هەرسێ ڕەگەزەکەی پەروەردە (خێزان، قوتابخانە ، دەوڵەت) دیاریکراوە، بۆیە لە سەرەتاوەو لەقوتابخانەوە دەسپێکراوەو داواکراوە کە پێویستە مامۆستاکان لە پەروەردەی قوتابییەکانیاندا "منداڵەکان بەڕەوشتێکی باش بۆخانەوادەگی پاشەڕۆژ ئامادە بکرێن هەتاکو فەردێکی لایق‌و مفیدی گەل بەباربێنن، وەتی یان بگەیەندرێن کە لە پلەکانی ژیاندا کەبۆ پێش کەوتنو پێش ڕەفت پێ ویستە میلێکی بەهەوڵ‌و تەقللاو هێزی باسکی خۆیان بن"[٥٨].

هەروەها ئاماژە بۆ کایەیەکی دیکەی پەروەردەی تاکەکانی کۆمەڵ کراوە کە بریتیە لە خێزان ، "هەموو زۆرچاك دەزانن کە پایەو بنیاد تربیت انسان عبارەتە لە تربیت دایك یا تربیتی خانوادە ئەو تربیتەیە کە دەتوانی نا اهلی‌و اهلی کا جحیلانی خۆش اخلاق‌و راستگۆو میللەت دوست‌و نیشتمان پەرست بەگەل پێشکەش دەکا تربیت پایەو ڕیشەی تەواوی اخلاق‌و عادات انسان تشکیل دەدا..."[٥٩]. لە پرۆسەی پەروەردەی تاکەکانی کۆمەڵدا ڕۆڵی دەسەلات‌و دەوڵەت بێبایەخ سەیرنەکراوە ، بەڵکو ڕۆڵێکی کاراو سەرەکی دەبێت‌و وەك یەکێك لە ئەرکەکانی بەرامبەر تاکەکانی کۆمەڵگاو مافی تاکەکەسەکان، پێویستە بەشداری لەپرۆسەی پەروەردەییدا هەبێت "بێ گومان بۆ ئەوەی هەموو نەفەرێك خدمتێکی ڕاستی وڵات بکات پێویستە بێ هەڵ خەڵەتاندن بە علمیکی راست تسلیح بکرێت. ئەمەش کاری دەوڵەتە، ئەو دەوڵەی کە لەمیللەت دەرچووە غەیری فایدەی میللەت نەبی هیچی تری منظور نەبیت .... دەوڵەت ئەتوانێت تربیتی میللەت بکات"[٦٠].

لەم پرۆسەی گەشەپێدانی مرۆڤایەتیی‌و کۆمەڵایەتییەدا, بایەخدان بە ژنان‌و هەوڵدان بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی‌و زانستییان‌و ڕوونکردنەوەی ڕۆڵ‌و مافەکانیان، تەوەرەیەکی دیکەی گرنگی کاروچالاکییەکانی ژیانە لەسایەی کۆماردا, لەسەرەتاوە بانگەشەی یەکسانی فێربوون‌و فێرکردنی

کوڕان‌و کچان، دەکرێت بەیەکێك لەسیماکانی ئەم لایەنە ببینرێت "ملت دەبیٚ هەمیشە ژمارەیەکی زۆر لە کوڕان‌و کچان خوێندەوارو خارجە دیتو زانا، مخترع‌و میکانیك، فیلسوف‌و سیاسیونی هەبیٚ..."[٦١].

لەنوسینێکی ڕەخنە ئامێزیشدا، دوای ئەوەی باسی کەمی بایەخدان‌و هاندانی ژنانی کورد دەکات‌و باس لەکێشەو گرفتەکانیان دەکات، پێدانی ماف‌و یەکسانیی بەژنان لەکۆمەڵدا بەدیاردەو خەسڵەتی شارستانێتیی‌و دیموکراسی ئەژماردەکات "... لەهەموو مملکت دیموکراسیدا ئەورو ژن لە نعمتی ئازادی وەك پیاو بەشیان هەیەو لەپتری شئونی کۆمەلایەتیدا حقوقی ژن دەگەڵ پیاو وەك یەکە. من باوەڕیم وایە هەتا ئەو ڕۆژەی کەدەست بە تەربیتی ژنان نەکراوەو ژن لە حقوقی سیاسی اجتماعی خۆیان تی نەگەیون‌و لە هەموو دێهات‌و شارستانێتکی کوردەواری مدارسی بۆ کچ‌و کوڕ بەتایبەتی بۆ کچان دانندراوە نابیٚ پێمان وابی کە هەنگاوێکی بڵندمان دەڕیی ازادی‌و شارستانێتیدا هەڵێناوەتەوە.."[٦٢].

لەمدیدگایەوە ژنان لەناو حزبی دیموکراتدا بەشدارییان پێکراوەو هاندراون بۆ خوێندن‌و فێربوونی زانست، تەنانەت یەکێك لە ئاگادارییەکانی ڕۆژنامەی کوردستان ژنان لە خەمساردی فێربوون ئاگاداردەکاتەوە "زورجاران بە عەرضتان گەیاندراوە کە اساسی دنیای ئەورو لەسەر علم‌و زانست داندراوەو لەدنیای متمدن ئەورودا تفاوتێك لە حیثی زانست‌و زەحمەت کێشان لە بین پیاوو ژن دا قایل نەبوون دەگەل ئەوەی کە پیشەوای محبوب‌و بەرزی مە بەتەواوی بیری خۆی بۆ ترەقیات فەرهەنگ مخصوصا ژنان‌و کچان بەکارهێناوەو کلاسی اکابری بو ژنان نەخوێندەوارو بی سوادی کردوتەوە دیسان دەبیندری کەوەکو پێویستە یایان موحتەرەمە لەو نیعمەتەی استفادە نافرمون تکادەکەم لەم بابەتەوە برێك باشتر هەوڵ بدەن لەدووای عرایضەکەم دا دەلیم یاخودا هەردەست روییوو پایەدارەی ریاست معظمی جمهوری کوردستان کەمتمدن کردنی ژنانی ایمە کەلەهیچ فداکاری کی دریغی یان نەفەرموەو زندوبن اوژنانەی کە بۆ زانست خۆیان‌و اولادیان هول دەدەن"[٦٣].

هەروەها لەمیانەی بابەتێکدا لەژێر ناونیشانی (چلۆن لەژیان لذت بەرین)دا، تاکەکانی کۆمەڵگەی ئاگادارکردۆتەوە کە ژیانی بەختەوەرو سەرکەوتووی تاکەکەسەکان وابەستەی بەردەوامی‌و ئارامگیریە لەژیان‌و کاری ڕۆژانەیاندا، بەجۆرێك هەرکەسەو کاری ڕۆژانەی خۆی بەئەوپەڕی وردەکاری‌و بیرکردنەوە ئەنجامبدات، تاوەکو وەك شارەزاو پسپۆڕێك لەبواری کاری خۆی دەربکەوێت‌و خزمەت بەکۆمەڵگەکەی بکات، بۆ ئەم مەبەستەش نمونەی کرداری‌و واقیعی هێنراوەتەوە[٦٤].

تەنانەت پەروەردەکردنی تاکێکی چالاك‌و کارکەریان بەسیمای گەشەکردن‌و بەشارستانێتیکردنی کۆمەڵگە ناساندووە "سەرچاوەی روناك کردنی هەر أمانج‌و أرەزوییك کارو زەحمەتەو هەریەك لە برایانی عزیز أگاداربن کەمایەی تمدن‌و سەرکەوتن‌و گەورەی أدمیزادو بە آوازو آرەزوو گەیشتن بەو ٣پیتەیە (ك ـ ا ـ ر) ..."[٦٥].

لەپرۆسەی گەشەپێدان‌و پەروەردەی تاکەکانی کۆمەڵەو هۆشیاریی کۆمەلایەتیدا، پێیان وابووە شانبەشانی پەروەردە، پێویستە زانین‌و هۆشیاریی مرۆڤەکان بەردەوامی هەبێت، چونکە زانین وەك هۆکاری هۆشیاری تاك لەبەرامبەر مافەکانی خۆی‌و نەمانی ستەمی کۆمەلایەتیی ناسێندراوە[٦٦].

هەروەها لەمیانەی پرۆسەی گەشەپێدان‌و هۆشیاری کۆمەلایەتیدا، باس لە ئامانجەکانی کۆمەڵی کوردەواریی‌و تاکەکانی کۆمەڵ کراوە، لەم رووەوە (بەختەوەری) ژیانی تاکەکەسی‌و کۆمەڵ، وەك

لایەنێکی گرنگ زەق کراوەتەوەو گەیشتن بە ئامانجەکانو ئەو هەنگاوانەی پێویستە ڕونکراوەتەوە، ئەوەی گرنگە لەم لایەنەوە بۆئەوەی کێشەی هەژارییو نەبوونیو جیاوازی چینەکان نەبنە لەمپەر لەبەردەم گەشەپێدانی کۆمەڵایەتییو بەختەوەریی کۆمەڵگە، هەوڵدراوە لەڕووی ئایینیو بەئاماژەکردن بۆ چەند ئایەتی قورئانی، بابەتەکەیان خستووەتەڕوو[٦٧]، ئەوە جگە لەوەی کە هەوڵدانی قۆناغ بە قۆناغو پلە بە پلەیان لە گەیشتن بە ئامانجو خواستەکانی کۆمەڵ بە لایەنێکی دیکەی بواری گەشەپێدانی کۆمەڵایەتی لێکداوەتەوە[٦٨].تەنانەت لەئاماژەکردن بۆ چۆنیەتی گەیشتن بەبەختەوەریو تێگەیشتن لێی سودیان لە وتارەکانی جەمالەدینی ئەفغانی چاکساز وەرگرتووەو بڵاویانکردۆتەوە[٦٩].

لەلایەکی دیکەوە زۆربەچڕی لەبارەی ئازادییو دیموکراسی کاریانکردووە، ئازادیی لە نوسینو دەربڕیندا[٧٠]، دیموکراسی چیەو لە کوردستاندا چۆن دەبینرێت[٧١]، تەنانەت ئەوەندە هیوایان بەم لایەنە هەبووە کە کوردستان لەماوەیەکی کەمدا دەتوانێت ببێتە وڵاتێکی دیموکراسی .[٧٢] هەروەها خستنەڕووی مێژووی پەیدابوونی بیری ئازادیخوازییو ماناو تێگەو چۆنیەتی پاراستنی ئازادیی، تەوەرو ناوەرۆکی چەندین وتارو نوسینی ڕۆشنبیرو نووسەرانی ئەم قۆناغە بووە.[٧٣]

هەروەها هەوڵدراوە هەندێك دیاردەی کۆمەڵایەتیی کە هۆکاری پشێویو کێشەی کۆمەڵایەتیی بووە چارەسەربکرێن، کەدیارترینی (ڕەدوکەوتن وفڕاندنی کچانو ژنان) بووە، بۆیە هەوڵدراوە کە هەرکارێکی لەوشێوەیە بەسزادان قەدەغەبکەنو ئاماژەیان پێداوەکە ئەگەر "هەرپیاوێك بەزۆرداری ژنێکی مێردار پەلکێش بکات، سزای ئەو پیاوە کوشتنە، یاخود ئەگەر بەزۆر کچێك ڕاکێشی پیاوەکە دەبێت بکوژرێ، بەڵام ئەگەر کەسێك خوازبێنی کچێك بکاتو بێ هیچ مانعێکی شەرعیو کچەکە رضای ببێتو نەیدەنێ، ئەوە هیچ جەزایەکی نیە"[٧٤]. هەروەها کاری پرسەو سەرەخۆشیکردنیش کە یەکێکە لەدابە هەر ریشەداکوتراوەکانی کورد، بە بڕیارێك یەك ڕۆژ دیاریکراوەو هەوڵدراوە کە فشارو زۆر لەسەر ماڵی مردوو دروست نەبێت.[٧٥]

سێیەم: گەشە پێدانی تەندروستییو ژیانی هاوڵاتیانو بەمەدەنییکردنی کۆمەڵگە

لایەنێکی دیکەی ژیانی گەشەپێدان, لەڕووە تیۆرییەکەیەوە, بەشارستانێتییکردنی ژیانی هاوڵاتیانو بەمەدەنییکردنی کۆمەڵگەیە، بۆیە کاتێك لەسایەی کۆماردا سەرنجی هەوڵەکانی گەشەپێدان دەدەین، ئەملایەنە یەکێك لەتەوەرە سەرەکییەکانی بایەخپێدانو گرنگیپێدان بووە. هەر لەسەرەتاوە لەبەرئەوەی قۆناغی دامەزراندنی کۆمار قۆناغی دوای دووەمین جەنگی جیهانییە، دیاردەی چەکدارییو بڵاوبوونەوەی لەنێو کۆمەڵگەدا سیمای دیارو مایەی مەترسییو نائارامیی ژیانی ڕۆژانەی هاوڵاتیان بووە، هەوڵدراوە لەڕێگەی بڵاوکردنەوەی ئاگادارییەوە چەك هەڵگرتن بەبێ مۆڵەت لەناو شاردا قەدەغەبکرێتو سیمای مەدەنی شار بپارێزرێ, بۆئەوەش لەچەند ژمارەیەکی ڕۆژنامەی کوردستاندا جەختیلێکراوەتەوە، "بەتەواوی ئەهالی رادەگەیەندرێت کە هەڵگرتنی ئەسلحە لەنیو شاری دا غەیری ئەشخاصی مەجاز بەکلی قەدەغەیە هەرکەسێك لەنیو شاری دا تیر خالی بەکا سخت تەعقیبو مجازات دەکری"[٧٦].

یەکێکی دیکە لە دیاردە دزێوو ناشرینەکانی ناو کۆمەڵو کاروباری بەڕێوەبردن، بریتیبووە لە بەرتیلو پارەدان لەپێناو کارئاسانیو ڕاییکردنی مامەڵەدا، بۆ ڕێگری لەم جۆرە دیاردەیە، ئاگاداری لەم

بارەیەوە بڵاوکراوەتەوەو نزیکەی لە (٧) ژمارەدا دووبارە کراوەتەوەکە "بەهوی ئەو نوسراوە لەسەر قەراری کومیتەی مەرکەزی حزبی دیموکرات کوردستان بەتەواوی مأمورینی حکومەتی کوردستانو ملت رادەگەیندریت هەرکەس لە هەر مەمەریکوە بەهەر نیویك لەتمەنیك تا چەند تمەن بۆ هەڵسوراندنی کارێکی (چە قانونی چە شرعیو غیرە) بەرتیلو ریشوە بداتو یا وربگری لەپاش مەعلوم بون بە خاینی ملتو مملکت دناسری قەراری مجازاتی ئەو کەسانەش لە دەساڵ حەپسی هەتا کوشتن (اعدام) تصویبو مقرر کراو". [٧٧]

هەروەها لە ئاگادارییەکی دیکەی هاوشێوەدا نوسراوە "لەسەر دستوری وزیری بەرزی جەنگ بەتەواوی برایانی کوردو هاونیشتمانانی کوردستان رادەگەیندریت کە هەر گاە کارێکی خلافی اصولی دیموکراسیو برایەتی لەلایەن مأمورانی هیز کوردستان بەر لە پیش مەرگە یاأفسر نسبت بە أفرادی نەتەوەی کورد ڕوبداتو یاداوای رشوەو غیرە بۆ پیك هێنانی کاروبارکەن پیویستە بەزوویی مقاماتی هیزو أیدیکە لە حقیقتی موضوع اگادار بفرمونو الا بەپیچوانەی ئەو بخشنامە اگر رفتار قطعا مجازات هەردوك لا بە اندازەیك دەبی معاوینی حزبو وزارت جنگ کوردستان جعفر کریمی"[٧٨].هەروەها لەگەڵ ئەوە بانگەشەی مامەڵەکردن لەگەڵ فەرمانبەراندا لەڕیگەی یاساییەوەو پێدانی مافو لێپچینەوەیان لەڕێگەی یاساوەو سزادانیان لەسەر کەمتەرخەمیان هەنگاوێکی دیکەی ئەم لایەنەیە[٧٩].

هەر لەمیانەی بایەخدان بەشارستانییکردن، لەژێر ناوی بابەتێکدا بەناوی (وظایفی شارداری) ، ئەركو کارەکانی ئەم دەزگایەی ڕوونکردۆتەوەو نوسراوە "لەنێو گشت ادارەکانی حکومەتدا شارداری لە دەرەجەی هەوەڵدا تماسێکی کلی دەگەڵ أوضاعو أصولو بەلکو ژیانی خەڵکی هەیەو لەلایەن حکومەتەوە مأمورەکە بو تأمینی خواردەمەنیو لەشساغیو تعدیلی نرخی پێداویستی ڕۆژانەی أهالیو پاکوتەمیز راگرتنی خیابانو کوچەو کولانی نیو شاری پی رابگاو هەنگاوی زور توند هەلینی.

شارداری حقی هەیە حتی دە زندەگی داخلی خانوادانیشدا مداخلە بکا ئەگەر هەستی کرد خانەوادەیەك لەبەر نەزانیو تی نەگەیشتی اصولی ژیانیان خراپەو نازانن لەشساغی خۆیان بەچاکی ڕاگرنو یا وسیلەی پیس بوونی کوچەو کولانان فەراهەم دینن دەتوانی رهنماییان بکاو رییو شوێنی بهداشتیان نیشانبداو بەتایبەتی حالیان بکا کە پاشاو کنافات دەکوچان نەکەنو وەکو کوچەکانی ایمە کە هاوینیش وشك نابنەوە پر لەپیسایيو زبلو زال نەبن."[٨٠]

لەبەرئەوە لە قەدەغەکردنی زبڵ ڕشتنو بڵاوکردنەوەوە، خەڵکیان ئاگادارکردۆتەوە کە هەر کەسو یان هەر خاوەن دووکانێك لە (قاوەچیو کەبابچیو شیرینیو ... تاد) پاشماوەو زبڵەکانیان فڕێبدەنە سەر شەقامو کولانەکان یان لەپێش دوکانەکانیان فڕێبدەن لێپچینەوەیان لەگەڵ دەکرێتو سزادەدرێن، چونکە ئەم جۆرەکارانە مایەی بڵاوبوونەوەی نەخۆشینو پەتا بڵاودەکەنەوە، هەروەها ئاگادار کراونەتەوە کە شوێنی ڕشتنی زبڵ بۆ پاشماوەکان دیاریکراوەو پێویستە لەو جێگایانە دایبنێنو کۆیبکەنەوە[٨١].

لێرەوە بایەخدان بەتەندروستی هاوشاریو هاوڵاتیان زۆر جەختی لەسەر کراوەتەوەو ڕێوشوێنی بۆ گیراوەتەبەرو بەردەوامیش خەڵکیان هۆشیارکردۆتەوەو ئاگاداریيان بۆ پەخشکردوون. هانیانداون منالەکانیان دژی نەخۆشیو پەتا درمو بڵاوەکان بکوتن, "لەسەر قەراری ژمارە٤٦ وزارت بهداری پێویستە ئەو کەسانەی کە منداڵیان ابلە کوبی دەکەن ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شممو بە سەعات ٤ پاش نوێژی

بو تلقیح ابله كوبی به بهداری مراجعه بكەن."[٨٢] هەروەها هانی خەڵكیان داوە كە ئەگەر توشی هەر نەخۆشیەك هاتن سەردانی دكتۆر بكەن و كەمتەرخەم نەبن و چارەسەروەربگرن، بەتایبەتی دژی نەخۆشی (تیفوس).[٨٣] تەنانەت ئەوانەی هەژاربوون و لەرووی مادییەوە توانای سەردانی نەخۆشخانەو وەرگرتنی چارەسەرییان نەبووە لەلایەن وەزیری تەندروستییەوە ئاگاداركراونەتەوە كە بەڵگەی تایبەتیان بۆ بكرێ و بتوانن بۆ چارەسەریی پشتی پێ ببەستن.[٨٤] ئەوانەی لەو جێگەو دوكانانە كاریانكردووە كە خواردن و خواردنەوە دەفرۆشن و دروستی دەكەن، فەرمانیان پێكراوە تاوەكو باجی تەندروستی دروستبكەن و سەردانی ئیدارەی بهداری بكەن بۆ ئەو مەبەستە، هەركەس سەرپێچی بكات سزادەدرێت[٨٥].

تەنانەت پشكنینی ئاژەڵ پێش سەربڕین یەكێكی دیكەی ئەو كارانەیە كە لەپێناو تەندروستی هاوڵاتیان ئەنجامدراوەو خەڵكیان ئاگاداركردۆتەوە كە "لەبرواری نشری ئەو أگاداریەوە بەتەواوی قصابان رادەگەیەندریت كە پیویستە هر حیوانیكی دەكوژریتەوە بدستوری دامپزشكی وەلە معاینە دەرچیت و هر كەسیك حیوانات لە هر قبیل بە عنوانی تجارەت لە مهاباد بو خارج صادر بكات پیویستە ئاویش تحت نظری دامپزشكی كوردستان ئەنجام بدری. كسانیكی خلاف قانون بطاری رفتار بكەن، طبقی مقرراتی دیموكراتی مجازات و جریمە دەكرین"[٨٦]. هەروەها هەوڵدراوە بایەخ بە تەندروستی و دەردە كشتوكاڵیەكانیش بدرێت و نەخۆشیەكان بناسێنرێن و چۆنیەتی چارەسەرو بنەبڕكردنی ئەو نەخۆشیانە ڕوونكراوەتەوە.[٨٧]

بایەخدان بە (حەمام)ەكان لەو قۆناغەدا، هەنگاوێكی دیكەی گرنگ و بایەخداربووە بۆ تەندروستیی هاوڵاتیان، چونكە پێیانوابووە كە (حمام)ەكان بناغەی لەشساغی خەڵكن و پەیوەندی بە هەموو كەسێكەوە هەیە، بەتایبەتی لەوەداكە مرۆڤەكان لەیەك یان چەند گۆلێكی بچوكی گەرمدا خۆیان بشۆن، "ملیون ملیون كثافات و میكرۆبی نەخۆشی بەجێدێڵن."[٨٨] بەمەش نەخۆشیەكان زۆر خێراو ئاسانتر بڵاودەبنەوە، بۆیە بانگەشەی دانانی شێرە بۆ حەمامەكان و پاكوخاوێن ڕاگرتنی و گەرمكردن و گرنگیدان بەم حەمامانە وەك شوێنی گشتی و لەپێناو پاراستنی هاوڵاتیاندا لایەتێكی دیاری پەرەسەندن و گەشەپێدانی هاوڵاتیان لەخۆدەگرێت.[٨٩]

هەروەها ڕێكخستنی بازاڕو شوێنی فرۆشتن، بەمەبەستی زیاتر جوانكردنی شار، بۆ نموونە دیاریكردنی شوێنی میوە فرۆشتن بۆ میوە فرۆشان، دانانی قەپان و دیاریكردنی شوێنی تایبەت بۆیان و ... تاد[٩٠]. گرنگیدان بەنرخ و هەوڵدان بۆ قەدەغەكردنی گرانفرۆشی و لەبەر چاوگرتنی باری گوزەران و دارایی خەڵك، هەوڵدراوە كە نرخی شمەك و خۆراك دیاریبكرێت، هەر لە نرخی (گۆشت و خواردەمەنی و حەمام و ... تاد)[٩١]، لەم پێناوەشدا هەركەس سەرپێچی كردبێت سزاو لێپچینەوەی لەگەڵدا كراوە[٩٢].

تۆماری مردن و لەدایكبوون دروستكراوە، تاوەكو ڕێژەی دانیشتوان و چۆنیەتی زیادبوون یاخود كەمبون بزانرێت، ئەوە جگە لە تۆماری ژن هێنان و تەڵاقدان لەبەرئەوە نوسراوەكە "بەبرایانی خۆشەویست دانیشتووی مهاباد رادەگەیەنرێت كەلەوبەرەوە هەركەسی منداڵی بوبێ ویا كەسیكی لێ مردبێ و خبری بە اداری نیونوسی ندابی تەشریف بادارە بێ نێ كاری خۆیان جی بەجی بكەن و لەوی ئەو دەستوری سەرەوە اجرا بەفرمون بو قیسمتی ژن هی نان و طلاق دان."[٩٣] لەلایەكی دیكەوە بایەخ

بەکاری پۆست‌و تەلەگراف دراوەو وەك هۆکارێکی پێشکەوتووی ئەو قۆناغە بۆ کاری حەواڵەو ناردن‌و ڕێوشوێنەکانی کاری لەسەر کراوە.[٩٤]

چوارەم: سیمای گەشەپێدانی ئابووریی

وێڕای ئەو گەمارۆ ئابوورییە قورسەی کە بەمەبەستی لەباربردنی حکومەتی کوردستان لەلایەن دەسەڵاتی ناوەندییەوە بەسەر هەرێمی موکریاندا سەپێنرابوو، وێڕای ئەو قەیرانە سەختە ئابوورییەی کە کۆمار هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە خۆی تێدا دیتەوە، لە ئەنجامی کەمیی دەرامەتی گەنجینە کەجگە لەباجی موڵك‌و خانوبەرەو ئابوونە حیزبیی‌و هەندێك موڵکی ئاغا خۆفرۆشە راکردووەکان‌و بڕێك هاوکاریی حکومەتی ئازەربایجان سەرچاوەیەکی دیکەی دەرامەتی نەبوو.[٩٥] لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا دەزگاکانی حکومەتی کوردستان زۆر باشتر لەدەزگاکانی دەسەڵاتی ناوەندیی بەکاروباری ژیانی خەڵکەکەی ژێر دەسەڵاتی خۆیدا رادەگەیشت. ئەمەش هۆکارەکەی بۆ کاردانەوەی ئاسایش‌و ئازادیی سیاسیی لەسەر ئابووریی ناوچەکە دەگەڕێتەوە، هەر لەودەمەدا کەلەهێندێك بەشەکانی ئێران‌و تەنانەت لەناوەندو باشووری کوردستانیش گرانیی‌و برسێتیی کەوتبووەو خەڵکی لەبرسان دەمردن.[٩٦] ژیانی ئابووریی خەڵکیی لەسایەی حکومەتی کوردستاندا نەك هەر ئاساییانە بەڕێوەدەچوو بەڵکو لەزۆر رووەوە تادەهات بەرەو چاکتر هەنگاوی دەنا. بڕینی دەستی دەزگا مشەخۆرەکانی دەسەڵاتی ناوەندیی‌و رزگاربوونی بازرگانان‌و موڵکدارەکانی کورد لەباجە سەخت‌و رووتێنەرەکانی حکومەتی ئێران، ئەم توێژەی کۆمەڵگای کوردەواریی ژیاندبۆوە، ئەمانە دامەزراندنی حکومەتی کوردستانیان جگە لەوەی بە دەستکەوتێکی نەتەوەیی‌و سیاسیی‌و دادەنا، بە بەدیهێنەرو زامنکەری دەستکەوتە ئابوورییەکانیشیان دەدایە قەڵەم کە بەرجەستەی راستەقینەی بەرژەوەندییەکان بوو. هەربۆیە لەسەرەتای دامەزراندنی کۆمار ئامادەبوون دان بەشەرعییەتی حکومەتی کوردستاندا بنێن‌و دەستی هاوکاریی‌و پشتگیریی بۆ کارو هەنگاوەکانی درێژ بکەن.

(ئەحمەدی ئیلخانی زادە) کە موڵکدارێکی نیشتمانپەروەری کورد بوو، نموونەیەکی زەقی ئەو راستییەیە. ناوبراو هەر لەرۆژی راگەیاندنی کۆماردا رایگەیاند: ((ئێستاش لەحەمدی خوداوە لەسایەی ئازادی ئەملاك‌و داراییم زیاد بووە، ئەوا سێ دانگی دێی "عەیش اوا"ی موڵکی خۆم کەپێم وایە لەژیانی ماڵ‌و منداڵم زیادە، بەدەوڵەتی سەربەرزی کوردستانم پێشکەش کرد، چونکو لەپێش چاوم گەلێ چەتونە کەبرایانی خۆم بێ سەوادو ئەسبابی خوێندنیان نامورەتەب ببیت ومن لەعەیشی کامەرانیدابم)).[٩٧]

حکومەتی کوردستان چەند هەوڵێکیدا کە کوردستان لەڕووی بازرگانیی‌و کشتوکاڵییەوە ببوژێنێتەوە. یەك لەوانە دامەزراندنی کۆمپانیاکی بازرگانیی بوو بە هاوکاریی بازرگانەکانی شاری مەهاباد لەژێر ناوی (شیرکەتی تەرەقی کوردستان)، هەروەها هانی بازرگانان دەدرا کە لەدەرەوە، بەتایبەتیی لەشارەکانی ئازەربایجانی شورەوییەوە کەل‌وپەل بهێنن‌و بەرهەمە تەکنیکییەکانی کوردستانی وەك توتن، خوری، کەتیرەیان پێ بفرۆشنەوە، لەلایەکی دییەوە حکومەتی کوردستان کریاری بۆ بڕی ئەو توتنە دۆزییەوە کەلەگەنجینەکاندا مابوونەوەو حکومەتی ئێرانی ئامادە نەبوو بیکڕێتەوە، ئەو کڕیارەش روسیای شورەویی بوو کەبەرامبەر بەو توتنە بڕی (٦) ملیۆن تومانی بەخشی بەگەنجینەی حکومەتی کوردستان،[٩٨] پێشەوا لەوتارێکیدا بەرامبەر بازرگانانی کۆمپانیای تەرەقی کوردستان رایگەیاند:" یەگانە حەملەی دوژمنان

حەملەی ئیقتصادییەو هەمیشە خەریك دەبن لەو ڕێگایەوە ئینقلاب دەخەنە نیو میلەتی مەسەلەن مەسئەلەی تووتن کەدەوڵەتی ئیران خەریك بو وەسائیلی نیفاقو دوبەرەکی لەنێو کوردان دا پێك بێنی لازمە کەئیمە ڕێگایەکی ئیقتصادی بو خومان بکەینەوە شیرکەتی تەرەقی دەبی تەوسیعەی پێ بدرێو رەوابطی تجارەتی لەهەمو کوردستاندا بەرقەرار بکرێ. حکومەتی کوردستان ئیحتیاجاتی زۆرە دەبی وەضعی خوی وەکو دنیای ئەورۆ تەغیر بدا مەسەلەن فەرهەنگ، فەلاحەت، کارخانەجات کەدەبی دەتەوسیعەو تەرەقی ئەوانەدا سەعیو جییدیەت بکری".[99] شایەنی باسە، هەروەك (گادانی) ئاماژەی بۆ کردووە, لەسەردەمی حکومەتی کوردستاندا بۆ یەکەمین جار هەوڵی میکانیزمکردنی کشتوکاڵو بەکارهێنانی ئامرازی بەرهەمهێنانی هاوچەرخ دراوەو ڕێزی موڵکایەتی تایبەت و ئازادیی بازرگانییو بازاڕی ئازاد دراوە .[100]

جەختکردنەوە لە دەستپاکییو ڕووبەڕووبوونەوەی پەتای گەندەڵی داراییو دزیکردن لەماڵی گشتیی کە پەتایەکی درێژخایەنی دەسەڵاتو کۆمەڵگای ئێرانیی بوو کە لەسەرەوە بۆ خوارەوە شۆڕببووەوە, یەکێك بوو لە هەرە ئەرکو هەنگاوە بنەڕەتییەکانی ڕێبەرانی کۆمارو تاڕادەیەکی بەرچاویش لە ماوەیەکی کورتدا کاریگەری دەرکەوتبوو. ئاغای محەمەد زەکەوی حسابدارو تحویلداری دارایی بۆکان لەبەر دزینی ٦٩ تمەن، بە تۆمەتی خیانەت و غەفڵەت لەلایەن سەرۆکی ئیدارەی دارایی کوردستانەوە لەسەرکار دەرکراو لە ڕۆژنامەی کوردستانیشدا ناوی بڵاوکرایەوەو ریسواکرا.[101]

شایەنی باسە، لە سەروبەندی داگیرکردنی ئێرانو خۆبەدەستەوەدانی ئەرتەشدا، سەربازخانەی مەهاباد بەپێچەوانەی تکاکاریی پێشەوا قازیی محەمەد، لەلایەن عەشیرەتە شڕەخۆرەکانەوە تاڵانو وێرانکرا. ئەوەی دوای چوارساڵ پێشەوا وەك جەختکردنەوە لە دووربینی خۆیو رسواکردنی نەریتی تاڵانکاریی دامودەزگا گشتییەکان لەلایەن خێڵەکانەوە بەڕووی ئەو سەرۆك خێڵانەی کوردیدا دایەوە کاتێك بە بۆنەی سەردانێکی بۆ سەربازخانە پێی وتن:" ئێوە ئاغایانی عەشایر کە وێستا زۆریان لێرە حازرن ئەو ڕۆژانەی کە سێ‌چوار ساڵ لەمەوبەر عەرزم دەکردن: ئاگاداری لەسەربازخانە بکەن، تێکی مەدەن، دەرکەو پەنجەرەی هەڵمەوەشێنن، ئەو تەنەکانە مەکەنە ئافتاوەو کەندوی نانی و تەشتی ئاو...ڕۆژێك دێ زۆرمان بەکاردێو بۆی پەشیمان دەبینەوە، ئەو دەمەش پەشیمانی فایدەیەکی نیە. ئەوڕۆ بەو ڕۆژە گەیشتین کە کە موحتاجی سەربازخانەین، بەڵام سەربازخانە وێرانکراوە. دەبا لەو سەربازخانەیە ...ئیستیفادەمان لێ بکردایەو خراپمان نەکردبایە کە ئەوڕۆ بۆی پەشیمان نەبوبایەنەوە"[102]

بەمشێوەیە, کوردستان لەژمارە (٨٥)ی خۆی نووسیویەتی:" دیموکراسی لەم بەشەی کوردستاندا بە راستی هەیەو لەپێشەواوە بگرە هەتا کاربەدەستێکی چکۆلە هەموو دیموکراتیکی بەراستین, دوارۆژی میلەت لەدەست کەسانیکدایە کە هەرکەس لەکاری خۆیدا زاناو لەکاردەهاتوون هەرکەس دەردی هەبێو یا زۆریکی لیکرابێ دوتوانی بی بەرهەڵست و زۆر بەهاسانی پیشەوای خۆشەویستی خۆی ببینی و بەنوسین و بەگوتن دەردی خۆی پی بڵی ملت بەعموم بۆ صرفی گیان و ماڵ بۆ قازانجی عموم کۆتای ناکەن کاربەدەستان هەمیشە لەسەر کار حاضرن بەشەو و بەرۆژ لەکاری خۆیان غافڵ نین لەشاردا بەئەندازەی پیویست مەدرەسەی کوردی کراوەتەوەو بەم زوانەش لەهەموو دێیەکانیش دەرکیتەوەو لەهەمووو ادارەکاندا حکم فرمایە. شاگردان لەمانگێکدا بەقەد ساڵیك فێری خویندن و نووسین دەبن, قانون بۆ گەورەو چکۆلە وەك یەك دەخریتەکارەوە, بەبی تحقیق کەس مجازات واعدام ناکری, هەرکەش بەگویرەی

کاری خۆی نان دەخوات. ترس و دژی و رەشوەت و خائن و زۆردار لەولاتدا نین و عەقیدەو قسەو نوسین و رای آزادن هەرکەس دەتوانی بیروباوەری خۆی بلی...عمران و آوەدانی زۆر پیشکەوتوەو هەروەا رۆژ بەرۆژ لەم ریگایەدا فعالیت زۆرتر دەبی هومید دەچی کە لەماوەیەکی کەمدا ویرانە نەمینی و هەموو کوچە و خیابان اسفالت بکرین چەندین بیمارستان بەاسباب و آلاتی نوی وە تأسیس کراون و دەواو پیویستیەکانیان دەدەستیدا هەیە. واخلاقی عمومی رۆژ بەرۆژ بەرەو چاکی دەڕوا و زنجیری برایەتی و یەکەتی قایم تر دەبێ". [١٠٣]

ئەنجامگیریی

گەلی کورد کەلەژێر حوکمی دیکتاتۆریی رەزاشا پەهلەوی تووشی نەهامەتییەکی گەورەو پرۆسەیەکی سیستماتیکی ئەسمیلاسیۆن‌و نۆکۆلیکردنی نەتەوەیی ببووەوە, بە کۆتاییهاتنی دووەمین جەنگی جیهانیی‌و لەئاکامی کۆمەڵێك هەلومەرجی نێوخۆیی‌و دەرەکییدا, لەساڵی ١٩٤٦, زەمینەی دامەزراندنی کۆمارو حکومەتێکی نەتەوەیی لەسەر بەشێك لەخاکی خۆی بۆ رەخسا کە پایتەختەکەی شاری مەهاباد بوو, بەوەش یەکەمین هەنگاوی لە ریگای گەشەپێدانی سیاسیی خۆی بەدامەزراندنی دامودەزگای حوکمڕانیی‌و کارگێڕیی‌و هەوڵدان بۆ رێکخستنی کاروباری گشتی هاوێشت, ئەو هەنگاوە مێژووییەی زەمینەی بۆ بەشداریی سیاسیی‌و چاکسازیی و نوێسازیی لەبواری ژیانی فەرهەنگیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و ئابووری‌و برەودان بەئاکاری مەدەنی‌و بەرژەوەندی گشتی رەخساندو لەماوەیەکی زۆر کەمدا بەشێوەیەك کاریگەرێتی بەرجەستە بوو کە سەرەتای وەرچەرخانێکی گەورەی لە مێژووی سیاسیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و فەرهەنگیی گەلی کورددا هێنایەئارا, ئەوەی دۆست‌و دوژمنی کۆمارەکە لەسەری کۆکن‌و بایەخدارانی دەرەوەو ناوەوەش درکیان پێکردووەو لەنووسین‌و سەرنجەکانیاندا سەبارەت بەمێژووی کۆماری کوردستان قامکیان خستۆتە سەر.

لەڕاستییدا, رۆژنامەی کوردستان, زمانحاڵی حیزبی دیموکراتی کوردستان, ئاوێنەیەکی روونی هەواڵ‌و زانیارییە گرنگەکانی سیماکانی ئەو گەشەپێدانەیە کە قەڵەمڕەوی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان لەم قۆناغەدا بەخۆیەوە بینیوە, ئەمەش ئەو راستییە دەردەخات کە گەلی کورد وێڕای ئەو هەولانەی دەوڵەتی دیکتاتۆری شاهەنشاهیی پەهلەوی بۆ ئەسمیلاسیۆن‌و لەناوبردن, هێشتا توانیویەتی ئەو دەرفەتەی بەردەمی لەپێناو هەنگاوێکی مێژوویی بوێری گەشەپێدانی سیاسیی‌و فەرهەنگیی‌و کۆمەڵایەتیی‌و ئابووری بقۆزێتەوەو لەماوەیەکی کەمدا ئاکامی ئەرێنیشی لێ بکەوێتەوە, کە ئەگەر پەلامار نەدرایەو دەرفەتی درابا, دەیتوانی سەرەتایەکی سەرکەوتوو بێت بۆ دامەزراندنی دەوڵەت-نەتەوەی خاوەن سەروەریی بۆ گەلی کوردو هێنانەئارای کۆمەڵگایەکی نوێ‌و پێشکەوتووو مەدەنیی

سەرچاوەو پەراوێزەکان:

١ Matthias Sant'Ana: The evolution of the concept of development: from economic growth to human development, I AP VI/O٦ Democratic Governance and Theory of Collective Action, [Deliverable FDI ١.٢. – Part II], ٨ May ٢٠٠٨, p٣.

٢Lorenzo G. Bellù: Development and Development Paradigms a (Reasoned) Review of Prevailing Visions, EASYPol Resources for policy making,Italy, May ٢٠١١, p٢.

٣د.صليحة مقاوسي وأ.هند جمعوني: الاقتصاد الجزائري– قراءات حديثة في التنمية، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، جامعة الحاج لخضر–باتنة، كلية العلوم الاقتصادية والتسيير، ٢٠٠٩–٢٠١٠، ص٣.

٤التنمية: لكي لا تكون أيديولوجيا في طريق الانهيار – توصيات لمؤتمر منظمات المجتمع المدني الاورو -متوسطي، ٣٠ تشرين الثاني٢٨ –١ –٢٠٠٣ ، نابولي، ص٢.

٥ الدكتور موسى اللوزي: التنمية الإدارية، الثلاثاء ٥ يونيو ٢٠١٢، http://nawar٨١٥.blogspot.com/٢٠١٢/٠٦/blog-post.html

٤Lorenzo G. Bellù: Op. cit, p٢.

٧د.نصر عارف: في مفاهيم التنمية ومصطلحاتها، http://egyptiongeography.googlepages.com/rar

٨ بۆ زیاتر: سی، ایچ. داد و دیگران : مراحل و عوامل و موانع رشد سیاسی ، مترجم: عزت الله فولادوند، چاپ دوم، تهران،١٣٨٥ش.

٩ Lorenzo G. Bellù: Development and Development Paradigms a (Reasoned) Review of Prevailing Visions,pp٣,٥ .

١٠ روح الله رمضاني، سياسة ايران الخارجية (١٩٤١–١٩٧٣). دراسة في السياسة الخارجية للدول السائرة نحو التحديث، منشورات مركز دراسات الخليج العربي، شعبة الدراسات الفارسية، ترجمة: علي حسين فياض وعبدالمجيد حميد جودي، ١٩٨٤، ص٥٠ ؛ Charchill.W, the second warld war. The Grand alliance Voulme١١١,Boston, Houghton Mifflin Company, ١٩٥٩, P٤٢٣.

١١ بۆ زیاتر: استفانی کرونین، رضاشاه وشکل گیری ایران نوین" دولتء جامعه در زمان رضاشاه, ترجمة: مرتضی ثاقب فر، تهران, ١٣٨٣.

١٢ Benedict Anderson, Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism (London, ١٩٨٣).

١٣ بۆ زیاتر: ياسين خالد حسن، كردستان الشرقية، دراسة في الحركة التحررية القومية بين الحربين العالميتين (١٩١٨–١٩٣٩)، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، تموز ١٩٩٥.

١٤ بروانە: محمود تربتی سنجابی، قربانیان باور واحزاب سیاسی ایران، چاپ اول، انتشارات اسیا، چاپخانەی علمی، بتهران، ١٣٧٥ش.

١٥ بڕوانە: میرزا محمد امین مەنگوری، بەسەرهاتی سیاسی کورد. لە١٩١٤ وەهەتا ١٩٥٨، بەشی یەکەمی، چاپی دووەم، سلێمانی، ٢٠٠٠ ؛ سر لشکر احمد زنگنە، خاطرات در مأموریت من در اذربایجان از (شهریور ١٣٢٠ تا دی ماه ١٣٢٥)چاپ دوم، انتشارات شرق.

١٦ بڕوانە: دەباغی، عبدالقادر، ڕاپەرینی (کۆمەڵە)ی ژێ کاف، وەڵامێك بەنامیلکەی ژ–کاف چ بوو؟ ئینشاراتی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، ب ش ، ب م ؛ جەمال نەبەز، گۆڤاری نیشتمان تەموزی ١٩٤٣–مایسی ١٩٤٤ زمان حاڵی کۆمەڵەی ژێ کافو ئایدۆلۆژی هووردە بۆرجوای ڕۆشنبیری ناسیونالیست لەکوردستاندا، بنکەی چاپەمەنیو ئازاد، ستۆکهۆڵم، ١٩٨٥.

١٧ وێڕای ئەوەی ناوی (کۆماری میللی کوردستان) زیاتر لەبڵاوکراوەکانو دۆکیومێنتەکانی کۆماردا بەکار هێنراوە، چەند ناوێکی دیکە یوەك (دەوڵەتی جمهوری کوردستان)، (جمهوری خودموختاری کوردستان)و (کۆماری کوردی لەمەهاباد)و(حکومەتی کوردستان)، (کۆماری میللی مەهاباد)، (کۆماری کوردستان)لەدۆکیومێنتەکانی کۆمارو ئەو

سەرچاوانەی کەلەسەر ئەم ئەزموونە مێژووییە ئاخاوتوون بەکارهێنراون، زۆربەی جاریش بۆ کورتکردنەوەی لەبەر ئەوەی شاری مەهاباد پایتەختی ئەم دەسەڵاتە کوردییە بوو، تەنیا بەزاراوەی (کۆماری مەهاباد) ئاماژەی بۆ دەکرێت.بڕوانە: محمود ملا عزت، دەوڵەتی جمهوری کوردستان، نامەو دکۆمینت، بەرگی یەکەم، سوید، ١٩٩٢.،کۆماری میللی مەهاباد.،.، قاسملو، چل ساڵ خەبات لەپێناوی ئازادی ، کورتەیەك لە مێژووی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران ، بەرگی یەکەم ، چاپی دووەم ، ١٩٨٨ ل٥٤.

١٨ بۆ زیاتر:

Kunihalm,B.: the origin of the cold war in the Near East Great power conflict md diplomacy in Iran., Turky, and Greece, princeten University press ,١٩٨٠; Rubin, B.the Great power in the Middle East,١٩٤١-١٩٤٧; the Rood to the cold war, Frank cass,landon,١٩٨٠.

١٩ طاهر خلف البكاء ، التطورات الداخلية في ايران (١٩٤١-١٩٥١) رسالة دكتوراه منشورة ، كلية الآداب ،جامعة بغداد ، ١٩٩٠, ل١٩٤.

٢٠بروانە: علی مرادی مراغه ی, از زندان رضاخان تا صدر فرقه دمکرات آذربایجان, بررسي زندگی‌و آرای سید جعفر پیشەوری, نشر اوحد, ١٣٨٢ " امل عباس جبر الجبراني، الاذربيجانيون ودورهم السياسي في ايران، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية، جامعة المستنصرية،١٩٩٧،ص ص١٤٠-١٨٢.

٢١ ڕۆژنامەی (داریا) لەیەکێك لەژمارەکانیدا نووسیویە:" ئەمڕۆ مەسەلەی کوردستان لەئێران خۆی سەپاندووە، دوای ئەوەی لەئازەربایجان حکومەتی دیموکرات بەرقەرار بوو کوردەکانیش لەپێناوی خودموختارییدا دەستیان بەچالاکیی کرد، ئەم جووڵانەوەیەی کوردەکان پەیوەستی تەواوی بە ئازەربایجانەوە هەیە، چونکە داوا لەوان کرابوو کەسەر بەحکومەتی تەبریزبن، ئەوانیش پێیان وابوو گەر لەتاران دابپچڕێن چاکترە خودموختاریی بۆ خۆیان رابگەیەنن" بڕوانە: داریا، تهران، ٢٤ فروردوین ١٣٢٥.

٢٢ بروانە: پرۆفیسۆر.ی.دکتۆر یاسین سەردەشتی, پێشەوا...گەڕانەوەی ئەخلاق بۆ سیاسەت, گۆڤاری سەرچاوە گۆڤارێکی سیاسی فکری مانگانەیە, ژمارە١٢ , سلێمانی, کانونی یەکەمی ٢٠١٠.

٢٣ البكاء، س.پ، ل١٩٦-١٩٧.

٢٤ رۆژنامەی کوردستان، (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان), ژمارە ٧٢, ٨ی گەلاوێژی ١٣٢٥.

٢٥ هەمان سەرچاوە, ژمارە ٣, ٢٤ی بەفرانباری ١٣٢٤ .

٢٦ بروانە: نەوشیروان مستەفا ئەمین ، حکومەتی کوردستان ڕێبەندانی ١٣٢٤-سەرماوەرزی ١٣٢٥. کورد لە گەمەی سۆڤێتیدا ، چاپی دووەم ، هەولێر ، ١٩٩٣ .

٢٧ وليم ايغلتن، ، جمهورية مهاباد، جمهوري ١٩٤٦ الكردية، ترجمة، جرجيس فتح الله، الطبعة الثانية، اربيل، ١٩٩٩, ١٣٠.

٢٨ نەوشیروان مستەفا ئەمین، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٩.

٢٩ فەریدە کوهی کەمالی, ناسیونالیزمی شوانکارەیی, کۆڵینەوەیەکی راڤەکاریی ئابووری کۆمەڵایەتییانە سەبارەت بە پەرەسەندنی سیاسیی کوردان لەئێران. خانەی وەرگێڕان, سلێمانی, ٢٠١٣, ل٢٩١.

٣٠ اوری قەڵەمڕەوی حکومەتی کوردستان بە نزیکەی ٥٠ میل بە دەوروبەری شاری مەهاباددا لەقەڵەم دەدات، وەك ئاشکراشە ناوچەکانی ورمێ و ماکۆو خوی کەهەندێ سەرچاوە بەبەشێ لە کۆماریان داناون، تا دوا رۆژەکانی تەمەنی کۆماریش مەسەلەی دەسەڵات بەسەریاندا لەنێوان حکومەتی ئازەربایجان و کۆماردا یەکالا نەبۆوە. پیتر آوری ، تأريخ معاصر ايران ، ترجمه : محمد رفيعى مهر آبادى ، جلد دوم ، چاپ چهارم ، انتشارات عطائى ، تهران ، ١٣٧٧ش ، ل ١٨٧.

٣١ قاسملو، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٦ .

٣٢ باڤیج، رادوڤان، جووڵانەوەی رزگارییخوازیی کورد لەخەباتیدا بۆ سەربەخۆیی نەتەوایەتیی و سیاسیی، وەرگێڕ: محمود ملا عزت، بڵاوکراوەی دەزگای ناوەندیی و رۆشنبیر کۆمەڵە، چاپی دووەم، ب.ج،مارتی ١٩٨٦، ل٤٨

٣٣ د.ئەفراسیاو هەورامی, ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەبەڵگەنامەی سۆڤییەتیدا ١٩٤٧/١٩٤٥, پێشەکی و پێداچوونەوەو پەراوێز بۆنووسینی:د.یاسین سەردەشتی, بنکەی ژین, سلێمانی, ٢٠٠٧, ل ٤١.

٣٤ کوردستان, ژمارە ١١, ١٧ ڕێبەندانی ١٣٢٤.

٣٥ تا ئێستا بەوردیی نازانرێت دواژمارەی ئەم ڕۆژنامەیە ژمارە چەند بووە, لەم بارەیەوە قاسملو دەڵێت:" کە ڕۆژنامەی کوردستان لەماوەی کۆماردا (١١٣) ژمارەی لێ دەرچووە، محمود ملا عزت یش باس لە ١١٦ ژمارە دەکات: قاسملو، چل ساڵ خەبات، ل ٧٢ ؛ محمود مەلا عزەت, کۆماری میللیی مەهاباد . لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیە ، بەشی یەکەم ، چاپخانە شەهید ابراهیم عەزۆ ، ١٩٨٤ د، ل١٣٩.

٣٦ Benedict Anderson , Op. cit, p١٠٢.

٣٧سید محمدی حمیدی: آمانجی ایمە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١)، ساڵی ییکەم، پێنج شەممو، ١٣٢٤/١٠/٢٠ – ١١ ژانویە ١٩٤٦، ل١.

٣٨ ئاگاداری، کۆمیتەی مەرکەزی حزبی دیموکراتی کوردستان – معاون حزب طەزادە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١)، ساڵی ییکەم، پێنج شەممو، ١٣٢٤/١٠/٢٠ – ١١ ژانویە ١٩٤٦، ل٤.

٣٩ ئاغای خلیل فتاحی: چەتونی ئەلفو بێ کوردیو پێویستی گۆڕینی بە ئەلفوبێ هاسان، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١٠)، ساڵی ییکەم، چوار شەممو، ٢٦/بەفرانبار/١٣٢٤ – ١٧ ژانویە ١٩٤٦، ل٣.

٤٠ هەمان سەرچاوەو لاپەرە، هەروەهاپڕوانە: ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٢٩)، ساڵی ییکەم، شەممو، ١٠/خاکەلێوە/١٣٢٤ – ٣٠مارس /١٩٤٦، ل٣. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٤)، ساڵی ییکەم، چوار شەممو، ٢١/خاکەلێوە/١٣٢٤ –١٠ أوریل/١٩٤٦، ل٤.

٤١هەوڵ دەرکەوتنی چاپخانەی بۆکان، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١٤)، ساڵی ییکەم، چوار شەممو، ٢٤/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٣ فیوریە ١٩٤٦، ل٣.

٤٢ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٢٣)، ساڵی ییکەم، چوار شەممو، ١٥/ڕەشەمە /١٣٢٤ – ٦ مارس ١٩٤٦، ربیع الأول ١٣٦٥، ل٤.

٤٣ دامەزراندنی کتێبخانەی میللی، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٢٥)، ساڵی ییکەم، یەك شەممو، ٢٦/ڕەشەمە /١٣٢٤ – ١٧ مارس ١٩٤٦، ١٢ربیع الأول ١٣٦٥، ل٣. هەروەها کتێبخانەی فەرهەنگ، ڕۆژنامەی کوردستان (ارگانی حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٠)، ساڵی ییکەم، یەك شەممو، ٦/گەلاوێژ/ ١٣٢٥ – ٢٨ زرمیە ١٩٤٦, ل٤.

٤٤ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١٢)، ساڵی ییکەم، شەممو، ٢٠/ ڕێ بەندان /١٣٢٤ – ٩ فیوریە ١٩٤٦، ل٣.

٤٥ئاگاداری، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١٥)، ساڵی ییکەم، شەممو، ٢٧/ ڕێ بەندان /١٣٢٤ – ١٦ فیوریە ١٩٤٦، ل٤.

٤٦هەوڵ جارە کە خطبە ی جمعە بەکوردی دەخوێنرێتەوە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١٠)، ساڵی ییکەم، دوو شەممو، ١٥/ ڕێ بەندان /١٣٢٤ – ٤ فیوریە ١٩٤٦، ل٣.

٤٧جهاد علاونة: اللغة والتنمية الشاملة، الحوار المتمدن، العدد (٢٦٦٠)، ٢٠٠٩/٥/٢٨، ٠٩:٠٥، www.ahewar.org

٤٨إبراهیم نادری: بۆ ماموستاکان (١) مەبەست لەتربیت ابتدائي چیە؟ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٨٧)، ساڵی ییکەم، سێشەممو، ٢٦/ خەرمانان /١٣٢٥ – ١٧ سپتامبری ١٩٤٦،١٩ شوال ١٣٦٥، ل١و٤.

٤٩ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٨)، ساڵی ییکەم، یەکشەممو، ٢٧/ گەلاوێژی /١٣٢٥، ل٤. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٨٧)، ساڵی ییکەم،

سێشەممەو، ٢٦/ خەرمانان /١٣٢٥ – ١٧ سپتامبری ١٩،١٩٤٦ شوال ١٣٦٥، ل٤. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٩٢)، ساڵی یەکەم، پێنجشەممەو، ١١/ ڕێبەندانی /١٣٢٥ – ٣ ئۆکتوبری ١٩٤٦، ٦ ذي القعدة ١٣٦٥، ل٤.

٥٠ إبراهیم نادری: اگاداری، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٦٥)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ١٤/ پووشپەڕی /١٣٢٥ – ٢ ژوئیەی ١٩٤٦، ٣ شعبان ١٣٦٥، ل٤.

٥١ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٥٢)، ساڵی یەکەم، شەممو، ١١/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٢ ژوئنی ١٩٤٦، ١ رجب ١٣٦٥، ل٢.

٥٢ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٦٠)، ساڵی یەکەم، چوارشەممو، ٢٩/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٢٠ ژوئنی ١٩٤٦، ١٩ رجب ١٣٦٥، ل١.

٥٣ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٦٠)، ساڵی یەکەم، چوارشەممو، ٢٩/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٢٠ ژوئنی ١٩٤٦، ١٩ رجب ١٣٦٥، ل٣.

٥٤ هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

٥٥ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٥)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٠/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١١ ئووتی ١٩٤٦، ١٣ رمضان ١٣٦٥، ل٣-٤.

٥٦ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٥)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٠/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١١ ئووتی ١٩٤٦، ١٣ رمضان ١٣٦٥، ل٢.

٥٧ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٤٦)، ساڵی یەکەم، شەممو، ٢١/ بانەمەڕی /١٣٢٥ – ١١ مەی ١٩٤٦، ٩ جمادي الثاني ١٣٦٥، ل٢.

٥٨ ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٨٧)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ٢٦/ خەرمانانی /١٣٢٥ – ١٧ سپتامبری ١٩٤٦، ١٩ شوال ١٣٦٥، ل١.

٥٩ تربیت لە باوش، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٦)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ٢٨/ خاکەلێوەی /١٣٢٥ – ١٧ ئاوریلی ١٩٤٦، ١٥ جمادي الاولى ١٣٦٥، ل٣.

٦٠ تربییەتی ڕاست، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٩)، ساڵی یەکەم، چوارشەممو، ٤/ بانەمەڕی /١٣٢٥ – ٢٤ ئاوریلی ١٩٤٦، ٢٢ جمادي الاولى ١٣٦٥، ل٢.

٦١ ف.م: ژیانی ملت بەزانستەوە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٥)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٠/ گەلاوێژ/١٣٢٥ – ١١ ئووتی ١٩٤٦، ١٣ رمضان ١٣٦٥، ل٢.

٦٢ ڕەسول میکائیلی: حاملاندنی ژنان، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٥)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٠/ گەلاوێژ/١٣٢٥ – ١١ ئووتی ١٩٤٦، ١٣ رمضان ١٣٦٥،ل٤.

٦٣ کلثوم قنادی: خوشکە خوشەویستەکانو یایانی موحتەرەم، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٤٠)، ساڵی یەکەم، شەممو، ٧/ بانەمەڕی /١٣٢٥ – ٢٧ ئاوریلی ١٩٤٦، ٢٥جمادي الاولى ١٣٦٥، ل٤.

٦٤ پەروین . أ : چلۆن لەژیان لذت بەرین، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٤)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ١٥/ گەلاوێژ/١٣٢٥ – ٦ ئووتی ١٩٤٦، ٨رمضان ١٣٦٥، ل١و٣.

٦٥ قاسم حجازی: کاربکەینو تێکۆشین، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٧)، ساڵی یەکەم، پێنجشەممو، ٢٤/ گەلاوێژ/١٣٢٥ – ١٥ ئووتی ١٩٤٦، ١٧ رمضان ١٣٦٥، ل١.

٦٦ م. محمود: نەزانین هاوڕێی گەلە بەکارهێنەرەکانە!، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٢٦)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ٢٧/ڕەشەمە /١٣٢٤ – ١٨ مارس ١٩٤٦، ١٣ربيع الأول ١٣٦٥، ل٢.

٦٧احمد الهی: سعادەتی بشر بە چیە؟، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٧٨)، ساڵی ییكەم، یەكشەممو، ٢٧/ گەلاوێژی /١٣٢٥، ل١و٣.

٦٨ح ـ م: كۆمەل چۆن بە أمانج دەگات، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٧٨)، ساڵی ییكەم، یەكشەممو، ٢٧/ گەلاوێژی /١٣٢٥، ل١و٣.

٦٩سعید عبدالعزیز سیادت: هەر نەتەوەیك دابنویی بۆ پادشای زانست وەسەر تەختی بەختیاری دەكەوێ، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٣١)، ساڵی ییكەم، چوارشەممو، ١٤/خاكەلێوەی /١٣٢٥ – ٣ ئاوریلی ١٩٤٦، ١جمادی الاولی١٣٦٥، ل٢و٤.

٧٠نوكی قەلەمی أزاد، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٧٨)، ساڵی ییكەم، یەكشەممو، ٢٧/ گەلاوێژی /١٣٢٥، ل١.

٧١ ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٨٥)، ساڵی ییكەم، پێنجشەممو، ٢١/ خەرمانانی /١٣٢٥ – ٥ سیپتامبری ١٩٤٦، ٩ شوال ١٣٦٥، ل١.

٧٢ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٨٨)، ساڵی ییكەم، پێنجشەممو، ٢٨/ خەرمانانی /١٣٢٥ – ١٩ سیپتامبری ١٩٤٦، ٢١ شوال ١٣٦٥، ل١.

٧٣ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٢٦)، ساڵی ییكەم، دووشەممو، ٢٧/ڕەشەمێ/١٣٢٤ – ١٨مارس /١٩٤٦، ١٣ ربیع الثاني ١٣٦٥، ل٢. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٢٨)، ساڵی ییكەم، چوارشەممو، ٧/خاكەلێوە/١٣٢٤ – ٢٧مارس /١٩٤٦، ٢٣ ربیع الثاني ١٣٦٥، ل١. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٦٢)، ساڵی ییكەم، چوارشەممو، ٥/ پووشپەڕی /١٣٢٥ – ٢٧ ژوئینی ١٩٤٦، ٢٦ رجب ١٣٦٥، ل١. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٦٦)، ساڵی ییكەم، سێشەممو، ١٨/ پووشپەڕی /١٣٢٥ – ٩ ژوئیەی ١٩٤٦، ٩ شعبان ١٣٦٥، ل١و٤.

٧٤حاجی سید بابە شێخ: ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٦)، ساڵی ییكەم، دووشەممو، ٢٩/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٨ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٧)، ساڵی ییكەم، چوار شەممو، ١/ڕەشەمێ/١٣٢٤ – ٢٠ فیوریە ١٩٤٦، ل٤.

٧٥حاجی سید بابەشێخ، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٥)، ساڵی ییكەم، شەممو، ٢٧/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٦ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٦)، ساڵی ییكەم، دووشەممو، ٢٩/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٨ فیوریە ١٩٤٦، ل٤.

٧٦فرماندەی هێزی دیموكراتی ـ كوردستان ـ محمد نانەوازادە"، ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٢)، ساڵی ییكەم، شەممو، ١٣٢٤/١٠/٢٢ – ١٣ ژانویە ١٩٤٦، ل٣. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (٣٨)، ساڵی ییكەم، دووشەممو، ٢/ بانەمەڕی /١٣٢٥ – ٢٢ ئاوریلی ١٩٤٦، ٢٠ جمادی الاولی ١٣٦٥، ل٤.

٧٧ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٢)، ساڵی ییكەم، شەممو، ٢٠/ ڕێ بەندان /١٣٢٤ – ٩ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٣)، ساڵی ییكەم، دوو شەممو، ٢٢/ ڕێ بەندان /١٣٢٤ – ١١فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٤)، ساڵی ییكەم، چوار شەممو، ٢٤/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٣ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٥)، ساڵی ییكەم، شەممو، ٢٧/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٦ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٦)، ساڵی ییكەم، دووشەممو، ٢٩/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ١٨ فیوریە ١٩٤٦، ل٤. ڕۆژنامەی كوردستان (بڵاوكەرەوەی بیری حزبی دیموكراتی كوردستان)، ژمارە (١٧)، ساڵی ییكەم، چوار شەممو، ١/ڕەشەمێ/١٣٢٤ – ٢٠ فیوریە ١٩٤٦، ل٤.

[٧٨]بخشنامە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٥٩)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ٢٧/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ١٨ ژوئیئى ١٩٤٦، ١٧ رجب ١٣٦٥، ل٣.

[٧٩]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٨)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٧/ گەلاوێژی /١٣٢٥، ل١و٣.

[٨٠]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٧)، ساڵی یەکەم، شەممو، ٣١/ خاکەلێوەی /١٣٢٥ – ٢٠ ئاوریلی ١٩٤٦، ١٨جمادي الاولى ١٣٦٥، ل١.

[٨١]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٦)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ٢٢/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١٣ ئووتی ١٩٤٦، ١٥ رمضان ١٣٦٥، ل٢.

[٨٢]سەرۆکی ئیدارەی بهداری کوردستان، دکتر مبصری، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٥٤)، ساڵی یەکەم، چوارشەممو، ١٥/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٦ ژوئیئى ١٩٤٦، ٥رجب ١٣٦٥، ل٣.

[٨٣]نژادی، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٦)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ٢٢/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١٣ ئووتی ١٩٤٦، ١٥ رمضان ١٣٦٥، ل٢.

[٨٤]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٦٨)، ساڵی یەکەم، پنیج٘شەممو، ٢٧/ پوشپەر ١٣٢٥ ، ١٥ شعبان ١٣٦٦، ل٢.

[٨٥]خسروی :سەرۆکی شارداری مهاباد، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٦)، ساڵی یەکەم، سێشەممو، ٢٢/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١٣ ئووتی ١٩٤٦، ١٥ رمضان ١٣٦٥، ل٤.

[٨٦] ولی زادە (سەرۆکی کشاورزی کوردستان): اگاداری، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧٥)، ساڵی یەکەم، یەکشەممو، ٢٠/ گەلاوێژ /١٣٢٥ – ١١ ئووتی ١٩٤٦، ١٣ رمضان ١٣٦٥، ل٤.

[٨٧]م. ولی زادە: افات نباتات (٢)، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٩٢)، ساڵی یەکەم، پێنجشەمموو، ١١/ ڕێ بەندان /١٣٢٥ – ٣ئوکتوبری /١٩٤٦، ٦ ذي القعدة ١٣٦٥، ل٣.

[٨٨]حمامەکان، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٢)، ساڵی یەکەم، شەممو، ١٧/خاکەلێوە/١٣٢٤ – ٦ أوريل/١٩٤٦، ٤جماد الأولى ١٣٦٥، ل٢.

[٨٩]حمامەکان، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٢)، ساڵی یەکەم، شەممو، ١٧/خاکەلێوە/١٣٢٤ – ٦ أوريل/١٩٤٦، ٤جماد الأولى ١٣٦٥، ل٢. حمامەکان کران بەشیرە، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (١١)، ساڵی یەکەم، چوارشەممو، ١٧/ڕێ بەندان/١٣٢٤ – ٦ فيوريه ١٩٤٦، ل٣.

[٩٠]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٣)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ١٩/خاکەلێوە/١٣٢٤ –٨ أوريل/١٩٤٦،٦جماد الأولى ١٣٦٥، ل٣.

[٩١]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٣)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ١٩/خاکەلێوە/١٣٢٤ –٨ أوريل/١٩٤٦،٦جماد الأولى ١٣٦٥، ل٣. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٧)، ساڵی یەکەم، شەممو، ٦/ڕێ بەندانی/١٣٢٤ –٨ أوريل/١٩٤٦، ل٣. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٤)، ساڵی یەکەم، چوار شەممو، ٢١/خاکەلێوە/١٣٢٤ –١٠ أوريل/١٩٤٦، ل٢. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٥٣)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ١٣/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٤ ژوئیئى ١٩٤٦، ٣رجب ١٣٦٥، ل٣.

[٩٢]ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٤٥)، ساڵی یەکەم، چوار شەممو، ١٨/ بانەمەڕی /١٣٢٥ – ٨ مەی ١٩٤٦، ٦ جمادي الثاني ١٣٦٥، ل٤.

[٩٣]سرت ئیدارەی کل نیونوسی کوردستان. یوسفی، ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٣)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ١٩/خاکەلێوە/١٣٢٤ –٨ أوريل/١٩٤٦،٦جماد الأولى ١٣٦٥، ل٣.

[94] ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣٤)، ساڵی یەکەم، چوار شەممو، ٢١/خاکەلێوە/١٣٢٤ – ١٠ أوریل/١٩٤٦، ل٢. ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٥٠)، ساڵی یەکەم، دووشەممو، ٦/ جۆزەردان /١٣٢٥ – ٢٧ مەی ١٩٤٦، ٢٥جمادي الثاني ١٣٦٥، ل٤.

٩٥ مەنگوڕی، س.پ، ل ل ١٠٨–١١٠.، پشدەری، س.پ، ل٥٧.

٩٦ ١٥٠ کەس لەخەڵکی شاری سنە تەلەگرافێکیان بۆ دەسەڵاتدارانی ئێرانی لەتاران ناردووەو بەتوندیی دژی ئەو گرانییو قاتوقرییەی لەناوچەکەیان کەوتۆتەوە بێزاریی خۆیان دەربڕیووە، ئەمانە لەتەلەگرافەکەیاندا نووسیویانە، خەڵکی شار نەك میوەو گۆشتی بەگرانیش دەستناکەوێت، بەڵکو نانو سەوزەواتیشی لیٚ قاتیی بووە، بڕوانە:

کوهستان، ١٤ اردیبهشت ١٣٢٥.

٩٧ نەوشیروان مستەفا ئەمین، حکومەتی کوردستان ڕێبەندانی ١٣٢٤–سەرماوەرزی ١٣٢٥. کورد لەگەمەی سۆڤێتیدا ،چاپی دووەم, هەولێر, ١٩٩٣, ل١١٢ .

٩٨ قاسملو، چل ساڵ خەبات، ل٧٦.

٩٩ ڕۆژنامەی کوردستان، (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە(٢٣)، ساڵی یەکەم, ١٥ی ڕەشەمێی ١٣٢٤ بەرامبەر ٥ی مارسی ١٩٤٦ .

١٠٠ جەلیل گادانی، ٥٠ ساڵ خەبات, کورتە مێژویەکی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران, بەرگی یەکەم, چاپخانەی وەزراەتی ڕۆشنبیریی هەرێمی کوردستان, ل٥٢.

[101] ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٨٥) ساڵی یەکەم، پنج شەممو، ٢١ خەرمانان ١٣٢٥ .

[102] ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٣١) ساڵی یەکەم، چوار شەممو، ١٤ خاکەلێوە ١٣٢٥ .

[103] ڕۆژنامەی کوردستان (بڵاوکەرەوەی بیری حزبی دیموکراتی کوردستان)، ژمارە (٨٥) ساڵی یەکەم، پنج شەممو، ٢١ خەرمانان ١٣٢٥.

ملخص البحث

يهدف هذا البحث الى دراسة بدايات مظاهر التنمية و الازدهار في ظل حكومة جمهورية كوردستان التي تأسست في مدينة مهاباد في شرق كوردستان مباشرة بعد الحرب العالمية الثانية عام ١٩٤٦ بالاعتماد على المعلومات و الوقائع التي نشرتها جريدة (كردستان) لسان حال الحزب الديمقراطي الكوردستاني في ايران, اذ تمكنت القيادة الكوردية ,رغم المشاكل الكثيرة و العوائق الكبيرة امامها, في مدة وجيزة من اعلان الجمهورية, من تشكيل مجلس وزاري وبناء بعض المؤسسات الحكومية والادارية و العسكرية والقضائية الضرورية للقيام بأصلاحات سريعة شملت كافة المجالات السياسية و الثقافية و الاجتماعية والاقتصادية مما ساعدت في تجسيد نوع من التجانس والوحدة القومية و المشاركة الشعبية وخلق فضاءً من الانفتاح هيأت الأرضية للخطو نحو اولى عتبات التطور في المناطق الكوردية التي تحكمها الجمهورية و خاصةً عاصمتها مدينة مهاباد, وقد اثبتت هذه التجربة بأن الكورد كغيرهم من الشعوب الاخرى في التاريخ الحديث , اذا تحرروا من الاحتلال و الاستعباد, فأنهم قادرون على حكم انفسهم بشكل مستقل ويستطيعون اقامة حكومة ديمقراطية اصلاحية عصرية تحقق الاستقرار والتطور و الانفتاح والتقدم.

Abstract

This research aims to study the aspects of development and prosperity under the Kurdistan Republic government, which was founded in the city of Mahabad in eastern Kurdistan immediately after the Second World War in ١٩٤٦, by depending on the information and facts that published by (Kurdistan newspaper), the mouthpiece of the Kurdistan Democratic Party of Iran. Despite many problems and great obstacles, the Kurdish leadership was able in a short duration of the proclamation of the Republic, from the formation of a cabinet and build government and administrative institutions and military and judicial necessary to do a quick reforms included all the political, cultural, social and economic, which helped to embody a kind of national solidarity ,popular participation and create a space of openness created the earth to step towards a first threshold of evolution in Kurdish areas governed by the Republic and particularly its capital city of Mahabad, and this experience has proved that the Kurds, like other peoples in the modern history, if freed from occupation and subjugation, they are able to govern themselves independently and can establish a modern democratic and reformist government to achieve stability, development and progress.